

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

**Problematika mladých lidí opouštějících dětské domovy
v Královéhradeckém kraji**

Petra Lehká

Bakalářská práce
2010

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Petra LEHKÁ**
Studijní program: **B6107 Humanitní studia**
Studijní obor: **Humanitní studia**
Název tématu: **Problematika mladých lidí opouštějících dětské domovy
v Královéhradeckém kraji**
Zadávací katedra: **Katedra věd o výchově**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Stručná osnova: 1) Obecný vhled do problematiky na základě literatury a příslušné legislativy (ústavní péče v dětských domovech, její rizika, deprivacní syndrom apod.) 2) Situace této specifické skupiny v Královéhradeckém kraji (na základě analýzy dat a rozhovorů se zaměstnanci Krajského úřadu a příslušných Obecních úřadů ? statistické údaje, konkrétní opatření, instituce zabývající se toto problematikou, pomoc sociálních kurátorů atd.) 3) Rozhovory s řediteli vybraný dětských domovů z tohoto Kraje - dětský domov Nechanice a dětský domov Potštejn (kam tito mladí lidé odcházejí, kolik jich odchází ročně, jak dlouho je jim poskytována pomoc a jak tato pomoc konkrétně vypadá, zda-li již v průběhu pobytu je zajištěna v domovech příprava na samostatný život apod.) 4) Zmapování organizací v Královéhradeckém kraji, které se snaží pomáhat této specifické skupině(jejich konkrétní činnost, jaké dopady má fungování těchto organizací na tuto problematiku ? pozitivní, negativní) + fenomén domu na půli cesty 5) Perspektivy do budoucna, připravovaná opatření (na základě analýzy dat Krajského úřadů a MŠMT) + srovnání systému ústavní péče v dětských domovech v České republice se systémy v zahraničí - doporučení 6) Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Matějček, Zdeněk. Co děti nejvíc potřebují. Praha, Portál 2007. 108 s. Matějček, Zdeněk, Langmeier, Josef. Psychická deprivace v dětství. Praha, Avicenum 1974. 397 s. Škoviera, Albín. Dilemata náhradní výchovy. Praha, Portál 2007. 143 s. Matějček, Z. Co, kdy a jak ve výchově dětí. Praha, Portál 2007. 143 s. Matějček, Zdeněk, Bubleová Věděna, Kovařík, Jiří. Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace. Praha, Psychiatrické centrum 1997. 69 s. Janský, Pavel. Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních. Hradec Králové, Gaudeamus, 2004. 169 s. Hrdličková, Vlasta, Pávková, Jiřina. Výchovně vzdělávací práce v dětských domovech. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1987. 219 s. Matoušek, Oldřich. Ústavní péče. Praha, Sociologické nakladatelství 1999. 159 s. Matoušek, Oldřich, Kodymová, Pavla, Koláčková, Jana. Sociální práce v praxi : specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha, Portál 2005. 351 s. Legislativa vztahující se k této problematice: Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo výchovy ve školských zařízeních a o preventivní výchovné péče ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině Úmluva o právech dítěte

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Adriana Sychrová
Katedra věd o výchově

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2009

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2010

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Mgr. Ilona Moravcová, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 19. 03. 2010

Petra Lehká

SOUHRN

Bakalářská práce se zabývá problematikou ústavní výchovy v dětském domově, a to především jejími negativními charakteristikami, které se nepříznivě odrážejí na budoucí samostatný život dětí v ústavním prostředí vyrůstajících. Popisuje jaký dopad má jejich pobyt v dětském domově na osobní i profesní život a jaké možnosti pomoci se jim nabízejí. Zmíněny jsou zde také pozitivní změny, kterými systém ústavní výchovy v České republice prochází, a to především v souvislosti s přijetím nového zákona z roku 2002 a současnou transformací systému péče o ohrožené děti. Praktická část téma odchodu mladých lidí z dětských domovů podrobněji rozpracovává na základě provedených rozhovorů s řediteli několika dětských domovů v Královéhradeckém kraji.

KLÍČOVÁ SLOVA

ústavní výchova, dětské domovy, transformace, výchova, adolescence, psychická deprivace, rodina, domy na půli cesty

TITLE

Actual questions of young people who leaving children's homes in Královéhradecký region

ABSTRACT

Bachelor thesis deals with institutional education issues in children's homes, especially its negative characteristics which adversely reflect on the future independent life of children growing up in a constitutional environment. Describes the impact of their stay in children's homes on personal and professional lives, and what about help is available. Mentioned there are also positive changes which the system of constitutional education in the Czech Republic go through, especially in connection with the passing new bill in 2002 and actual transformation of care for vulnerable children. The practical part of the thesis theme of young people leaving children's homes further elaborates on the basis of the interviews with the directors of several children's homes in Královéhradecký region.

KEYWORDS

institutional care, children's home, transformation, education, adolescence, emotional deprivation, family, half-way houses

Poděkování

Ráda bych na tomto místě vyjádřila poděkování ředitelům vybraných dětských domovů v Královéhradeckém kraji Bc. Kateřině Süsserové, PhDr. Aleně Dědečkové a Mgr. Lubošovi Holečkovi za poskytnuté informace a věnovaný čas.

Zároveň bych chtěla poděkovat také paní Mgr. Adrianě Sychrové za cenné připomínky a rady a v neposlední řadě mým rodičům za jejich podporu, které se mi dostalo během celého studia.

OBSAH

1. ÚVOD	8
2. NÁHRADNÍ PÉČE O DÍTĚ V ČESKÉ REPUBLICE	10
2.1. Náhradní výchova v ústavních zařízeních pod resortem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy	12
2.1.1. Diagnostický ústav	12
2.1.2. Výchovný ústav	14
2.1.3. Dětský domov se školou	14
2.2. Důvody pro odebrání dítěte z rodiny	15
3. PROBLEMATIKA ÚSTAVNÍ PÉČE	21
3.1. Pozitivní změny v systému ústavní výchovy	22
3.1.1. Transformace ústavních zařízení na rodinné typy	22
3.1.2. Vzdělanost výchovných pracovníků	23
3.1.3. Připravovaná opatření – Národní akční plán	24
3.2. Psychická deprivace jako stále aktuální problém ústavní výchovy	26
4. DĚTSKÝ DOMOV	29
4.1. Charakteristika zařízení	29
4.2. Rodina dítěte ve vztahu k dětskému domovu	31
4.3. Osobnost dítěte v dětském domově, jeho výchova a vzdělání	34
4.3.1. Dítě předškolního věku (3-6 let)	34
4.3.2. Mladší školní věk (6-11let)	35
4.3.3. Starší školní věk (11-15 let)	36
4.4. Období adolescence a příprava na samostatný život	37
5. ODCHOD Z DĚTSKÉHO DOMOVA	39
5.1. Život po odchodu z dětského domova	40
5.1.1. Bydlení po odchodu z dětského domova	40
5.1.2. Fenomén domu na půli cesty	41
5.1.3. Specifika dětí z dětských domovů	42
6. ODCHOD MLADÝCH LIDÍ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ V KRÁLOVÉHRADECKÉM KRAJI	45
6.1. Školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy	45
6.2. Seznam dětských domovů v kraji	46
6.3. Charakteristika Domů na půli cesty v kraji	49
6.4. Kvalitativní výzkum	50
6.4.1. Výzkumný soubor	52
6.4.2. Analýza a interpretace získaných dat	54
6.4.3. Diskuze	64
7. ZÁVĚR	68
8. POUŽITÉ ZDROJE	70
9. PŘÍLOHY	75

1. ÚVOD

Přestože ústavní výchova vždy byla, je a bude pro zdravý vývoj a výchovu dítěte tou nejméně vhodnou variantou, v České republice se počty dětí vyrůstajících v ústavech nedaří snižovat, spíše naopak. Chybí zde kvalitní systém preventivních opatření a sociálních služeb pro ohrožené rodiny, který by zabránil předčasnému odebrání dětí z rodin. Stejně tak se nedaří umisťovat děti do náhradní adoptivních a pěstounských rodin, které mají mít vždy přednost před ústavní výchovou. Bohužel ani délka pobytu dítěte v ústavním zařízení neklesá, sociální práce s rodinou a snaha o její ozdravení prakticky nefunguje, a tak většina dětí opouští brány ústavu až po dovršení dospělosti. Právě v dospělosti se pak tito lidé potýkají s celou řadou problémů, jako důsledků dlouhodobého pobytu v zařízení ústavní výchovy. V médiích se často o těchto lidech hovoří jako o lidech končících za mřížemi, nebo na ulici. Na druhou stranu se setkáváme také s kritickými ohlasy, které podobné názory odmítají a snaží se nás přesvědčit, že život v dětském domově prošel a prochází řadou změn, které se pozitivně odrážejí na situaci této v České republice ohrožené skupiny jedinců, a které tvrdí, že média celou skutečnost zbytečně překreslují a zveličují.

Osobně jsem o životě mladých lidí, kteří vyrůstali v dětských domovech, poprvé začala přemýšlet po jedné z přednášek na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice v rámci předmětu Sociální pedagogika a práce, která se týkala náhradní péče o dítě, a kde se na toto téma rozvinula diskuze. Více jsem se pak touto problematikou začala zabývat po vykonané vysokoškolské praxi v jednom z dětských domovů. Následně jsem se rozhodla zpracovat toto téma právě v bakalářské práci.

Hlavním cílem této práce je tedy objasnit problematiku ústavní výchovy, konkrétně v dětském domově, a to především její negativní charakteristiky, které mají vliv na situaci mladých lidí po odchodu z tohoto zařízení. Práce se snaží vystihnout, že i přes pozitivní směr vývoje ústavní výchovy v České republice v souvislosti s přijetím nového zákona z roku 2002 a probíhající transformací systému péče o ohrožené děti, jsou dopady pobytu v ústavním zařízení na budoucí samostatný život mladých lidí stále alarmující a že pomoc těmto ohroženým mladým lidem ze strany státu je u nás momentálně na téměř nulové úrovni.

Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. První kapitola teoretické části stručně popisuje systém ústavní výchovy v České republice a uvádí nejčastější důvody pro umístění dítěte do ústavního zařízení. Druhá kapitola se pak již podrobně zabývá problematikou ústavní výchovy, a to jak z hlediska negativních dopadů na vývoj dítěte v souvislosti s psychickou deprivací, tak již zmiňovaných probíhajících pozitivních změn, jako je například transformace ústavních zařízení na rodinné typy a vydání Národního akčního plánu k transformaci

a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011. Třetí kapitola je věnována samotným dětským domovům. Blíže je zde toto zařízení charakterizováno, popsána jsou zde specifika výchovy dítěte v dětském domově, oproti výchově ve funkční rodině (dle jednotlivých věkových kategorií) a krátce přiblížena spolupráce dětského domova s rodinou dítěte. Poslední kapitola teoretické části je věnována stěžejnímu tématu, tedy odchodu mladých lidí z dětského domova. Toto téma je pak podrobněji rozebráno v části praktické, na základě rozhovorů s řediteli několika dětských domovů v Královéhradeckém kraji.

Praktická část je tedy částí výzkumnou. Za seznamem všech dětských domovů v Královéhradeckém kraji a výběrem zařízení, které působí v tomto kraji na pomoc mladým lidem opouštějících ústavní zařízení, následuje již samotný kvalitativní výzkum. Původní výzkumný soubor zahrnoval čtyři dětské domovy v kraji. Vzhledem ke zjištěným skutečnostem, byla nakonec použita pouze získaná data ze tří dětských domovů. Rozhovory s řediteli těchto dětských domovů měly polostrukturovanou formu a zaměřovaly se na tři základní oblasti. Za prvé na samotný život dítěte v dětském domově, kdy jsem se snažila zjistit, jak jsou děti již od začátku vychovávány k samostatnosti a vedeny k odpovědnosti. Dále pak na období před odchodem z dětského domova, kde cílem bylo zjištění, jak jsou mladiství připravováni na odchod z dětského domova, jestli mají ve vychovatelích a ostatních zaměstnancích podporu apod. V neposlední řadě pak mé otázky směřovaly na samotný život klientů dětských domovů po osamostatnění, s jakými nejčastějšími problémy se potýkají, kam odcházejí a zdali je jim poskytována nějaká konkrétní pomoc i po odchodu z dětského domova. V závěrečné diskuzi je celá problematika mladých lidí opouštějících dětské domovy shrnuta a na základě přiblížení vybraných zahraničních systému ústavní výchovy naznačeno, jakým směrem by se měl náš systém ústavní výchovy dále ubírat a co je potřeba zásadně změnit, aby se situace těchto lidí zlepšila.

V celé práci vycházím především z vybrané literatury, zaměřené na danou problematiku, aktuálních právních předpisů a z oficiálních článků a statistik Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva práce a sociálních věcí a Ministerstva vnitra.

2. NÁHRADNÍ PÉČE O DÍTĚ V ČESKÉ REPUBLICE

Náhradní péče o dítě je v České republice dvojího typu. Rozlišujeme náhradní rodinou péči, kterou upravuje především zákon č. 94/1963 Sb., o rodině a náhradní ústavní výchovu (náhradní výchovnou péči).

Náhradní rodinou péčí se dle zákona rozumí osvojení (adopce), pěstounská péče, poručenství a opatrovnictví. Vzhledem k tématu práce se tomuto typu náhradní péče dále podrobněji nevěnuji.

Ústavní výchova je poskytována dětem s nařízenou ústavní výchovou, ochrannou výchovou nebo na základě předběžného opatření.

Ústavní výchova je opatření nařizované soudem v občanskoprávním řízení, podle zákona o rodině, nezletilým do osmnácti let. Nařizuje se především v případech, kdy je vážně narušena nebo ohrožena výchova dítěte, žije-li v patologickém rodinném prostředí, kde je ohrožen jeho vývoj nebo v případě zanedbání rodičovské zodpovědnosti. Nařízení ústavní výchovy většinou předchází řada výchovných opatření jako je napomenutí, dohled nad výchovou, svěřeni dítěte do péče jiného občana, zpravidla příbuznému atd.

Ochranná výchova je definována v zákoně č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Lze ji uložit mladistvým (od 15 do 18 let), o jejichž výchovu není ze strany rodičů dostatečně postaráno, jejichž dosavadní výchova byla zanedbána, nebo kteří žijí v sociálně patologickém prostředí ohrožujícím jejich další pozitivní mravní a společenský vývoj. Taktéž je ochranná výchova uložena mladistvému, dopustil-li se trestného činu, byl za něj odsouzen, ale nebyl mu uložen trest. Ve zvláštních případech může jít i o dítě mladší 15 let, minimální hranice je stanovena 12. rokem věku. Ochranná výchova však nemá trestní charakter a její uložení se mladistvému nezaznamenává do trestního rejstříku.¹

Předběžné opatření nařizuje, dle zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, soud na základě návrhu obce s rozšířenou působností. Využívá se v případě, že se nezletilé dítě ocitlo bez jakékoliv péče nebo je-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohrožen nebo narušen. Předběžné opatření trvá po dobu jednoho měsíce od jeho vykonatelnosti (s výjimkou předběžného opatření o svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu). Soud může předběžné opatření opakovaně prodloužit o jeden měsíc, celková doba trvání předběžného opatření by však neměla přesáhnout šest měsíců

¹ ŠVANCAR, Z. - BURIANOVÁ, J. *Speciálně-pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1988. str. 12

System ústavní výchovy:

V současnosti je náhradní ústavní výchova realizována v rámci několika ministerstev, a proto i její legislativní rámec je značně široký. Přímou realizována jsou zařízení ústavní výchovy následujícími třemi ministerstvy ČR:

- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy;
- Ministerstvo zdravotnictví;
- Ministerstvo práce a sociálních věcí.²

Pod Ministerstvo zdravotnictví patří tzv. zvláštní dětská zařízení³, kterými jsou kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do tří let. Dle vyhlášky č. 242/1991 Sb., o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi poskytují **kojenecké ústavy** ústavní a výchovnou péči dětem, jejichž vývoj je ohrožen nevhodným domácím prostředím, a to zpravidla do věku jednoho roku. **Dětské domovy pro děti do tří let** poskytují ústavní a výchovnou péči dětem, o něž nemá kdo pečovat nebo jimž nelze ze sociálních důvodů zajistit péči ve vlastní rodině, popřípadě náhradní rodinnou péči.

Ministerstvo práce a sociálních věcí zaštiťuje zařízení sociální služby (resp. sociální péče)⁴ a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Mezi zařízení sociální služby, ve kterých může být vykonávána ústavní výchova dítěte nebo předběžné opatření, patří **domovy pro osoby se zdravotním postižením** dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Obecně, dle § 48 tohoto zákona, se v domovech pro osoby se zdravotním postižením poskytují pobytové služby osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu zdravotního postižení, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby. Vyhláška č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení, tyto domovy, ve kterých může být vykonávána ústavní výchova a které jsou určeny pro děti od 3 let do ukončení povinné školní docházky, případně do ukončení přípravy na povolání, dále dělí na:

- Ústavy pro tělesně postiženou mládež;
- Ústavy pro tělesně postiženou mládež s přidruženým mentálním postižením;
- Ústavy pro tělesně postiženou mládež s více vadami;
- Ústavy pro mentálně postiženou mládež.

²DVOŘÁK, J. *System náhradní výchovy* [online]. Publikováno 22.11.2007 [cit. 2010-01-07]. Dostupné z: <http://www.anv.cz/System_nahradni_vychovy.pdf>

³Předpis č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, § 38

⁴Sociální služby zahrnují a) sociální poradenství, b) služby sociální péče, c) služby sociální prevence. Zdroj: Zákon č.108/2006 Sb., o sociálních službách, § 32

Pro výkon ústavní výchovy v domovech pro osoby se zdravotním postižením platí přiměřeně ustanovení o právech a povinnostech dětí umístěných ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy (viz dále).

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc jsou definována v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy anebo ocitlo-li se dítě bez péče přiměřené jeho věku, jde-li o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané anebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva. V zařízení se poskytuje ochrana a pomoc dítěti zpravidla po dobu, než rozhodne soud o návrhu obecního úřadu obce s rozšířenou působností na nařízení ochranné nebo ústavní výchovy.

Vysoký počet dětí s nařízenou ústavní výchovu je umisťován do tzv. **školských zařízení**, která spadají pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Tato zařízení upravuje především zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Dále pak zákon č. 383/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb. a vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. K těmto zařízením patří i dětské domovy, které jsou předmětem této práce. Proto se nyní těmto zařízením budu věnovat o něco blíže.

2.1. Náhradní výchova v ústavních zařízeních pod resortem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

Školskými zařízeními pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy jsou dle příslušného zákona diagnostické ústavy, výchovné ústavy, dětské domovy se školou a dětské domovy. Tato podkapitola se zaměřuje na první tři jmenovaná zařízení. Ostatním zařízením, tedy dětským domovům se vzhledem k tématu celé práce podrobněji věnuji v jedné z dalších kapitol.

Do všech čtyř typů zařízení jsou tedy umisťovány děti, starší tří let, jimž byla na základě soudního rozhodnutí nařízena ústavní nebo ochranná výchova a též na základě nařízeného předběžného opatření.

2.1.1. Diagnostický ústav

V celém systému náhradní péče o dítě zaujímají diagnostické ústavy důležité místo, vzhledem k tomu, že odpovídají za rozmisťování dětí do jednotlivých domovů a ústavů a také

písemně sdělují příslušným orgánům sociálně-právní ochrany údaje o dětech vhodných k osvojení nebo ke svěřeni do pěstounské péče.

Úkolem diagnostických ústavů je tedy zpracovat komplexní diagnostiku osobnosti dítěte a sestavit specifický program rozvoje osobnosti, tzn. vymezit individuální výchovné a vzdělávací priority, včetně doporučení vhodných metod a přístupů. Diagnostický ústav je tedy prvním zařízením, kterým si většina dětí, kterým byla nařízena ústavní nebo ochranná výchova, musí projít. Dle zákona trvá pobyt v tomto zařízení zpravidla 8 týdnů. Kromě funkce diagnostické mají samozřejmě tato zařízení plnit také funkci vzdělávací a terapeutickou. Diagnostický ústav musí naplňovat specifické vzdělávací potřeby dítěte v zájmu jeho rozvoje osobnosti, přiměřeně jeho věku a prostřednictvím pedagogických a psychologických činností směřovat k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte.

Některé děti neprocházejí diagnostickým pobytem vůbec, jsou umísťovány administrativní cestou přímo do dětských domovů (předškolní děti, některé sociální případy, tam kde z předběžných šetření nevyplývají výchovné problémy apod.)⁵. Někteří odborníci dokonce tvrdí, že diagnostické ústavy jsou zbytečné ve všech případech, že je to jen další instituce, kterou dítě projde. A. Škoviera (2007) uvádí, že například na Slovensku jsou v současnosti děti soudním rozhodnutím umísťované přímo do dětského domova a diagnostika se realizuje v tzv. diagnostické skupině, kterou zřizuje samotný dětský domov. Vytváření diagnostických skupin je však spojeno s několika potenciálními riziky a vyvolává řadu otázek. Takovéto zásadní změny by tedy neměly být vytvářeny bez důkladné analýzy stavu.

„Opravdu nejde jen o „technickou záležitost“, ale o úplně jinou filozofii práce. Výrazné riziko snížení kvality diagnostické práce celá řada důsledků, která s tím budou spojeny, se dotknou právě dětí.“ (Škoviera, 2007, str. 77)

Součástí diagnostických ústavů bývají zpravidla také střediska výchovné péče pro děti a mládež. Jejich úkolem je poskytování preventivních speciálních pedagogických a psychologických služeb. Do těchto středisek docházejí děti s rizikem poruch chování, ohrožené sociálně-patologickými jevy či s již rozvinutými negativními projevy chování a to na základě svobodného rozhodnutí a na základě souhlasu rodičů. V případě zájmu je možný též pobyt celodenní nebo internátní po dobu 2 měsíců. Tyto služby jsou poskytovány i osobám odpovědným za výchovu a pedagogickým pracovníkům.

⁵Dětský diagnostický ústav Hradec Králové: *Co děláme* [online]. 2001 [cit. 2009-11-25]. Dostupné z: <<http://www.ddu-hk.cz/>>

2.1.2. Výchovný ústav

Jak uvádí Jánský (2004), analýza současné situace neúprosně konstatuje celkový nárůst antisociálních tendencí mládeže. Zvyšuje se brutalita, agresivita, netolerance a naopak se výrazně snižuje věková hranice kriminality dětí.

Pro tuto věkovou skupinu, tedy pro mládež od 15 let, které mají závažné poruchy chování, jsou zřízeny výchovné ústavy, veřejností označované jako past'áky nebo polepšovny. Výjimečně, v případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu umístit i dítě starší 12 let. Úkolem tohoto zařízení je plnit především funkci výchovnou, vzdělávací a sociální.

Základní organizační jednotkou je ve výchovné ústavu výchovná skupina. Ze zákona je možno v jednom ústavu zřídit minimálně dvě a maximálně šest výchovných skupin a jednu skupinu může tvořit nejméně 5 a nejvíce 8 dětí. Děti se do výchovných skupin zařazují se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby.

2.1.3. Dětský domov se školou

Do dětského domova se školou jsou na základě diagnostického vyšetření umísťovány děti, které mají závažné poruchy chování nebo ty, které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči. Věkové rozmezí dětí do tohoto zařízení umísťovaných je zpravidla 6 až 15 let. Pokud i po ukončení povinné školní docházky přetrvávají výchovné problémy, je dítě přeřazeno do výchovného ústavu. Naopak v případě, že v průběhu povinné školní docházky pominuly důvody pro zařazení dítěte do školy zřízené při dětském domově, je dítě zařazeno do školy, která není součástí dětského domova se školou.

V dětském domově se školou mohou být nejméně dvě výchovné skupiny, nejvíce šest, a to po pěti až osmi dětech v jedné skupině.

Do výchovných ústavů i do dětských domovů se školou jsou tedy umísťovány děti s výchovnými problémy. Jánský (2004) hovoří v souvislosti s touto problematikou o tzv. „problémových dětech“. Tento termín je jakýmsi pracovním označením, vyjadřujícím z pedagogického hlediska nežádoucí odchylku ve vývoji a projevech osobnosti dítěte. Tyto děti narušují školní edukaci a vyžadují zvláštní péči a odlišný přístup. K nejčastějším projevům patří neprospěch, nepozornost, nepořádnost, hyperaktivita, krádeže, lhaní, impulzivita, nepřátelské chování, riskantní chování, ale též deprese, úzkost, sklíčenost. Je třeba si uvědomit,

že „ problémové dítě“ není stav trvalý a právě pomocí konkrétních pedagogických opatření, změnou prostředí a přístupu k dítěti, lze dojít k nápravě.

Tabulka 1: Počty dětí v zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy ve školním roce 2003/04 až 2008/09

Zařízení	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	Rozdíl r. 2003/4 a 2008/2009	%
DD	4 657	4 867	4 869	4 815	4 618	4 739	+82	1,76
VÚ	1 544	1 479	1 420	1 404	1 430	1 546	+2	0,13
DÚ	494	501	537	516	705	793	+299	60,53
DDŠ	555	743	795	724	674	742	+187	33,69
Celkem	7 250	7 590	7 621	7 459	7 427	7 820	+570	7,86

Zdroj: portál MŠMT, 2009⁶

Vysvětlivky:

DD... Dětský domov

VÚ... Výchovný ústav

DÚ... Diagnostický ústav

DDŠ...Dětský domov se školou

2.2. Důvody pro odebrání dítěte z rodiny

Do náhradní péče se dostávají nejčastěji děti tzv. sociálně osiřelé. Sociálně osiřelé jsou proto, že své rodiče tyto děti většinou mají, ale ty se o ně ale z nejrůznějších důvodů (viz dále) neumějí, nechtějí nebo nemohou starat.⁷ Pöthe (1999) v této souvislosti hovoří o dětech zanedbávaných, kdy bývá ohrožen jejich zdravý vývoj a nejednou i život dítěte. Zdravotní komise Rady Evropy pak zanedbávání definuje takto:

„Zanedbávání je jakýkoli nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu ve vývoji dítěte anebo dítě ohrožuje.“⁸

V nekrainějších případech jde pak o děti fyzicky nebo psychicky týrané či sexuálně zneužívané.

Podle zákona č.359/1999Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, je pak každý oprávněn upozornit orgány sociálně-právní ochrany na porušení povinností nebo zneužití práv vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti, jak jej definuje zákon o rodině, na skutečnost, že

⁶ MŠMT: *Statistika počtu dětí umístěných v zařízeních ochranné a ústavní výchovy* [online]. Publikováno 15.9.2009 [cit. 2009-12-10]. Dostupné z:

<http://www.msmt.cz/uploads/Skupina_6/Odbor_61/Institucionalni_vychova/Statistika_deti_v_institucionalni_vychove.pdf>.

⁷ Hortová, M. *Cesty k pravému rodičovství*. Sociální práce 2/2003, str. 3

⁸ Převzato z: PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení*. Praha: G plus G 1999, str. 50

rodiče nemohou plnit povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, na závažné chování dětí nebo na jakékoliv podezření ze zneužívání, týrání a zanedbávání dítěte.

Před závažným rozhodnutím, jakým je odebrání dítěte z rodiny, jsou orgány sociálně-právní ochrany dítěte, povinni přijímat následující preventivní opatření. Mají za úkol působit na rodiče, tak aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, projednat s rodiči odstranění nedostatků ve výchově dítěte, projednat s dítětem nedostatky v jeho chování, činit opatření k omezování působení nepříznivých vlivů na děti apod. Jde o tzv. sanaci rodiny. Sanace rodiny je soubor služeb a programů, které jsou poskytovány biologické rodině dítěte a je jednou ze složek aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi v souladu se zákonem č. 108/2006., Sb. o sociálních službách. Cílem sanace rodiny je tedy předcházet, zmírnit nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku.⁹

Ovšem, zatímco v rozvinutých zemích (např. ve Velké Británii, Austrálii, USA) je vývoj směrem k rozvoji těchto preventivních služeb, které chrání dítě podporou biologické rodiny, v České republice nadále přetrvává důraz na ústavní a krizové pojetí služeb, jak dokazují vysoké počty dětí vyrůstajících v ústavních zařízeních.¹⁰ Počty dětí umístovaných do těchto zařízení naopak stále rostou, jak dokazuje tabulka č.1. Mnohé děti jsou z rodin odebírány předčasně, bez větší snahy o ozdravení biologické rodiny. Na druhou stranu je potřeba říci, že v případě vážných případů, jako je například týrání dítěte, je potřeba jednat rychle, bez zbytečných odkladů, aby se zabránilo případnému dalšímu ohrožení dítěte.

„ Rodiny, které NEMOHOU nebo NEUMĚJÍ pečovat o dítě, by měly být sanovány, měla by jim být poskytnuta péče a pomoc a dítě by mělo v takové rodině zůstat. Pouze rodiny, jež NECHTĚJÍ řádně pečovat o dítě, by měly být řešeny primárně pomocí nástrojů sloužících k odběru dítěte z rodiny.“ (Staněk, 2008, str. 23)

Toto dělení na rodiny, které nemohou, neumějí nebo nechtějí pečovat o své dítě, poprvé předkládá Dunovský (1986). Konkrétní důvody pro situaci, kdy se rodiče nemůžou starat o své dítě, jsou různé přírodní katastrofy, nezaměstnanost, velký počet dětí, onemocnění nebo smrt jednoho z rodičů apod. O rodinách, které se nedovedou o dítě starat, hovoříme v případě, kdy

⁹ MPSV: *Sanace rodiny* [online]. Strana naposledy edit. 2008-07-23 [cit. 2009-12-20]. Dostupné z: < <http://www.mpsv.cz/cs/5587> >

¹⁰ Navrátil, P. *Sociálně-právní ochrana postrádá vhodné procedury pro posouzení rodiny*. Sociální práce 2/2005. str. 7

rodiče nejsou s to zabezpečit dítěti alespoň přiměřený vývoj a uspokojit jeho základní potřeby. Nejčastěji jde o situaci, kdy jsou rodiče značně nevyzrálí nebo velmi mladí, nedokážou se vyrovnat s narozením handicapovaného dítěte, s rozvodem a také nejsou-li schopni přijmout základní společenské normy. V posledním případě, tedy v případě kdy se rodiče o dítě nechtějí starat je příčinou porucha osobnosti rodičů samých, jež jim zabraňuje náležitě plnit všechny rodičovské role a úkoly, které jsou od nich společností očekávány. Zájem rodičů o dítě bývá minimální nebo žádný.

Pro rozhodování soudu o svěřením dítěte do náhradní péče je tedy významným podkladem vytvoření profesionálního, komplexního obrazu ohrožené rodiny. Posuzováním funkčnosti rodiny se podrobněji zabývá Matoušek (2008) ve své publikaci „Metody řízení sociální práce“. Tento úkol vyžaduje přímý kontakt s rodinou a vykonávají ho sociální pracovníci. Mezi konkrétní ukazatele funkcí rodiny, které by měl umět profesionál zhodnotit, pak patří:

- uspokojení základních potřeb jednotlivých členů rodiny (jídlo, teplo, hygiena...);
- funkčnost rodičovského systému (kvalita vztahu k dětem);
- vývoj dítěte (především z hlediska emočního a sociálního, postoj ke škole);
- funkčnost manželského systému (sdílené zájmy, konflikty a jejich řešení);
- vztahy k širšímu příbuzenstvu;
- vztahy k jiným institucím (zaměstnavatelé rodičů, školy atd.);
- materiální zdroje;
- styl komunikace;
- ostatní sociální vazby (sousedé, přátelé).

Tyto ukazatele korespondují se základními funkcemi, které by zdravá rodina měla plnit, tak jak je definuje například Matoušek (1997) nebo Kraus (2001). Pro pochopení problematiky rodin, kterým jsou odebírány děti do náhradní péče, považuji za důležité přiblížit alespoň následující tři nejzákladnější funkce:

- socializačně-výchovná;
- emocionální;
- sociálně-ekonomická.

Socializačně- výchovná

V souvislosti s problematikou této práce lze tuto funkci považovat za vůbec nejdůležitější. V rámci socializace je rodina první sociální skupinou, se kterou dítě přichází do styku a která ho formuje. Dítě se již od prvních dnů svého narození učí přizpůsobovat sociálnímu životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování. Svou nezastupitelnou roli pak hraje rodina především v prvních několika letech života dítěte. Na nebezpečí častého střídání sociálního prostředí, v odlučování od rodiny a péče mnoha neznámých osob upozorňuje také Langmeier (1998). Porucha této funkce v rodině je jednou z hlavních příčin negativního vývoje dítěte. Jak dále tento autor uvádí, socializace probíhá po celý život. Tato funkce rodiny tedy nespočívá pouze ve výchově dětí, ale též ve výchovném působení dětí na rodiče a dětí navzájem.

„Ve spojitosti s výchovou v rodině slyšíme někdy výraz „interakce“ nebo „interakční model“. Těžko se to překládá – ale znamená to vzájemné předávání podnětů mezi dvěma nebo více lidmi, výměnu akcí a reakcí, vzájemné působení jednoho na druhého. Jeden vysílá, druhý přijímá, druhý vysílá a první přijímá – oba jsou ve vzájemném vztahu, a co udělá jeden, má vliv na druhého.“ (Matějček, 1994, str.40)

Emocionální

Potřebu bezpečí a jistoty zahrnuje známá Maslowova teorie potřeb¹¹ stejně tak je jako členění psychických potřeb dle Matějčka a Langmeiera (1968), o které se budu ještě dále zmiňovat. Rodina tuto potřebu naplňuje ze všech institucí nejpřirozeněji. Trvalost a hloubka citových vztahů je jedním ze znaků funkční rodiny. Stejně jako v případě funkce socializačně- výchovné, i zde jakákoliv menší porucha mívá fatální následky a bohužel v dnešní době stále přibývá rodin, které tuto funkci plní jen částečně nebo vůbec. Rodina se stává naopak zdrojem deprivace a citového strádání. V důsledku čehož stoupá počet citově deprivovaných a týraných dětí i dospělých.

Sociálně- ekonomická

Tato funkce zahrnuje několik aspektů. Rodina významně zasahuje do ekonomické sféry společnosti v rámci výkonu povolání a taktéž je nenahraditelným spotřebitelem, na němž je závislý současný trh. V rámci rodinného systému má pak tato funkce význam z hlediska

¹¹ Maslowova klasifikace potřeb rozlišuje dvě základní kategorie: 1. nižší potřeby, označované někdy jako nedostatkové, k nimž řadí potřeby fyziologické, potřeby bezpečí a zčásti afiliační potřeby a potřeby uznání. 2. potřeby vyšší, kam kromě dvou posledně jmenovaných řadí především potřeby seberealizace, sebenaplnění, označuje je také jako potřeby růstu či metapotřeby. (Zdroj: Matoušek, O. *Metody a řízení sociální práce*. Portál: Praha 2008.)

materiálního a finančního zabezpečení. Poruchy ekonomické funkce se pak projevují v hmotném nedostatku rodin, což v současnosti bývá někdy důsledkem nezaměstnanosti nebo také zvyšování životních nákladů. Špatná sociálně- ekonomická situace rodiny je také jednou z příčin umístění dítěte do náhradní péče.

Dle plnění svých funkcí se pak obecně hovoří o rodinách funkčních (které přiměřeně plní své funkce), afunkčních (kde občas dochází k poruchám v plnění jedné či několika funkcí, které ale zásadně negativně neovlivňují vývoj dítěte) a dysfunkčních (kde dochází k závažným poruchám, které narušují zdravý vývoj dítěte).¹² Právě rodiny dysfunkční patří tedy k rodinám nejohroženějším.

Podrobněji situaci ohrožených rodin popisuje metodické doporučení Ministerstva práce a sociálních věcí k sociální práci s ohroženou rodinou.¹³ Mezi nejčastější problémy ohrožených rodin patří:

- a) Špatná finanční situace rodiny, dluhy
- b) Zanedbávání školní docházky
- c) Výchovné a výukové problémy dětí
- d) Útěky z domova
- e) Toxikomanie
- f) Prostituce
- g) Nezaměstnanost
- h) Zdravotní znevýhodnění některého z členů rodiny (včetně závislosti)
- i) Nedostatek schopností a dovedností, příp. motivace, zejména v oblasti uplatňování rodičovských kompetencí (nedostatek času na dítě, zanedbávání)
- j) Domácí násilí (psychické a fyzické týrání), sexuální zneužívání
- k) Partnerská krize či rozpad
- l) Chudoba
- m) Konflikty v širší rodině
- n) Nevyhovující bytové podmínky
- o) Sociokulturní znevýhodnění

¹² Kraus, B. *Člověk, prostředí, výchova*. Paido: Brno 2001. str. 79

¹³ MPSV: *Metodické doporučení č. 9/2009 k sociální práci s ohroženou rodinou* [online]. 2009 [cit. 2010-02-06]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7273/Methodicke_doporuceni_MPSV_09.pdf>

Obecně lze tyto důvody k umístění dítěte do náhradní péče rozdělit na sociální, zdravotně-sociální a zdravotní.¹⁴ Přičemž nejnovější studie uvádějí, že nejčastěji jsou děti odebírány z tzv. sociálních důvodů (více než 50% ústavních dětí). Na rodiče žijící v sociální nouzi je často pohlíženo jako na rodiče, kteří neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, tj. řádně nepečují o nezletilé dítě, především o jeho zdraví. Soudy volí nařízení ústavní výchovy dítěte jako řešení i za situace, kdy je rodina stížena problémy faktické povahy (nedostatek finančních prostředků, nemožnost zajištění adekvátního bydlení), přestože rodiče projevují nepochybný zájem se o dítě starat.¹⁵ I tento fakt je důkazem toho, že sanační mechanismy v České republice reálně nefungují a že celá řada dětí končí v ústavech zcela zbytečně.

¹⁴ Poradna pro občanství/občanská a lidská práva. *Právní komparativní studie: Zásahy veřejné moci do rodičovských práv a jejich dopad na rodinný život*. Ve spolupráci s nadací OSF: Praha červenec 2006. Str. 46.

¹⁵ BITTNER, P., et al. *Děti z ústavu! Právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte* [online]. Liga lidských práv 2007 [cit. 2010-01-06]. Dostupné z: < http://www.llp.cz/_files/file/deti_z_ustavu.pdf >

3. PROBLEMATIKA ÚSTAVNÍ PÉČE

„Ústav je do jisté míry světem pro sebe, ostrovem soběstačného řádu, v němž je život omezenější a předvídatelnější než v okolním sociálním prostředí.“ (Matoušek, 1995, str. 19)

Podpisem Úmluvy o právech dítěte se před téměř dvaceti lety tehdejší Československo zavázalo, že v zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí dítě vyrůstat v rodinném prostředí.¹⁶ Preference rodiny před ústavní péčí je také dlouhodobě deklarovanou skutečností mnohých odborníků. Přesto se jí nedaří realizovat. Jak dokazují statistiky, příliš mnoho dětí v České republice tráví dětství v ústavech. To, že se u nás nedaří umisťovat děti do náhradních rodin, dokazuje tabulka č. 2.

Tabulka 2: Umisťování dětí a mladistvých do náhradní rodinné, ústavní a ochranné výchovy

		Rok 2005	Rok 2006	Rok 2007
Ve sledovaném roce bylo umístěno na základě rozhodnutí do	péče budoucích osvojitelů (§19, odst.1a) zákona o SPO)	527	496	455
	osvojení	615	516	533
	ústavní výchovy (§46, odst.1 ZR)	2109	1974	2195
	ochranné výchovy (§ 22 zákona č. 218/2003 Sb.)	89	58	88
	péče budoucích pěstounů (§19, odst.1b) zákona o SPO)	365	298	317

Zdroj: portál MPSV, roční výkazy o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2005-2007¹⁷

Vysvětlivky:

SPO – sociálně- právní ochraně dětí

ZR – zákon o rodině

Pro mnohé děti jsou však zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy nezbytná a v mnohých případech dokonce v „nejlepším zájmu dítěte“. Matějček (1999) dokonce sestavil

¹⁶ Sdělení č.104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte

¹⁷ MPSV: *Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2005, 2006, 2007* [online]. [cit. 2009-11-26]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/7260>>

pětibodovou škálu, prostřednictvím které hodnotí vhodnost různých typů náhradní péče. Institucionální řešení považuje za tzv. specificky indikované (nejvhodnější) pro děti ve starším školním věku. Adopce a pěstounství je pro děti v tomto věku dle autora „přijatelné řešení“ (ve středu škály). K názoru Matějčka se přiklání i další autoři, jako například Škoviera.

„... pro některé starší děti, které v původní rodině dlouhodobě žijí „na vlastní pěst“, může nová rodina přinést takové emocionální a sociální nároky, že zažijí další životní trauma...“ (Škoviera, 2007, str. 37)

Řešením tedy jistě není rušení ústavních zařízení, ale změna celého systému náhradní péče o dítě, která bude vést ke snížení počtu dětí odebíraných z rodin a umístovaných do ústavů, ke zkvalitnění péče o děti v těchto zařízeních, k lepší péči o děti z ústavu odcházejících, ke zkrácení délky pobytu v ústavu, ke zvýšení počtu dětí umístěných do adopce nebo pěstounské péče apod. Zkrátka, přestože v celém systému v posledních desítkách let došlo ke spoustě zásadních a pozitivních změn, negativních charakteristik celého systému je bohužel stále hodně a nelze je přehlížet.

3.1. Pozitivní změny v systému ústavní výchovy

3.1.1. Transformace ústavních zařízení na rodinné typy

Největší změnou v posledních letech prošel systém ústavní výchovy v souvislosti s přijetím zákona č. 109/2002 Sb., který vymezuje požadavek významného snížení počtu dětí ve skupinách a transformace internátních typů domovů na zařízení se strukturou „rodinných“ jednotek. Jak uvádí Jánský (2004), přiblížení systému ústavní výchovy rodinnému charakteru poskytované péče je zcela nezbytné. Rodinné jednotky v rámci domova mohou představovat relativně autonomní jednotky, kde se mohou uplatňovat přirozené vztahy pomoci a ochrany, blížící se komunikaci v rodině. Kontakt starších dětí s mladšími umožňuje vznik a kultivaci rodičovských postojů a výchovu k odpovědnosti. I samotné bytové uspořádání, kdy každá buňka má svoji kuchyni, obývací pokoj, dětské pokojíčky a další příslušenství nezpochybnitelně přispívá k efektivnější „rodinné“ výchově.

Jak ale dále Jánský uvádí, ústavní výchova je ekonomicky nákladná, proto ne všechny dětské domovy k takovéto transformaci a modernizaci již dospěly. Problémem je opět příliš velký počet dětí s nařízenou ústavní výchovou. Do menších rodinných typů domovů není možno umístit tak velký počet dětí, jak bylo možno ve velkých internátních domovech, a tak je

nutná přestavba a výstavba nových domovů, na které nejsou finance. Náročnost změn je zcela evidentní a vyžaduje nutná dílčí řešení. Návratnost investic tohoto druhu se sice nedá exaktně vyčíslit, ale je jednoznačná.

Ačkoliv, jak mnozí autoři uvádějí, výchova v ústavu nikdy nebude totožná s výchovou ve funkční rodině, myslím se, že jakékoliv přiblížení se rodině má na správný vývoj dítěte pozitivní vliv. Na druhou stranu je potřeba říci, že změna obytného prostoru je pouhý technický aspekt prostředí. I dětský domov „rodinného typu“ tedy bude vždy pouze vytvářet iluzi reálného domova.

„Skutečný domov dítěte je domovem bez jakékoliv potřeby to navenek deklarovat. Definiuje jej emocionální i právní vztah rodičů a dítěte, dále je určován biologickou, kulturní i pobytovou komunitou – společným bydlištěm.“ (Škoviera, 2007, str. 115)

3.1.2. Vzdělanost výchovných pracovníků

Prostředí ústavního zařízení je jakýmsi pouhým základem pro proces výchovy. Tím, kdo v celém procesu přebírá hlavní úlohu, je osobnost vychovatele, v dnešní době lépe odborně řečeno pedagogický pracovník. Funkce vychovatele v náhradní institucionální výchově je velmi složitá. Jeho náplň práce se pohybuje od činností, které vyžadují vzdělání a znalost biologických, psychických a sociálních zvláštností dětí různých věkových kategorií až po běžné „domácí“ činnosti, jako je praní, žehlení, vaření. A.Škoviera (2007) provedl výzkum, který ukazuje, že dvěma dominantními činnostmi v práci vychovatele jsou příprava dětí na školu a zajišťování stravy. Tyto práce zabírají více než 30% pracovního času vychovatele. Mohlo by se tedy zdát, že stále vyšší kvalifikační požadavky, které jsou vyžadovány od vychovatelů, jsou přehnané. Jak ale uvádějí ve své publikaci autorky Hrdličková, Pávková (1988) do ústavní a ochranné výchovy přicházejí ale zpravidla děti opožděné, s málo rozvinutou psychickou i sociální stránkou osobnosti, se značnými mezerami v dovednostech, hygienických a kulturních návycích. Náročnost povolání dále spočívá ve znalosti práce s heterogenní skupinou, je nutné chápat psychiku dětí, umět přizpůsobovat výchovné metody a formy a prostředky konkrétním situacím atd. Požadované odborná kvalifikace vychovatelů, tak jak ji definuje zákon č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících tedy určitě není „zbytečná povinnost“.

Ovšem i zde najdeme celou řadu souvisejících skutečností, které poukazují na fakt, že problém s personálním zabezpečením zdaleka není dořešen. Ve výchovných (rodinných) skupinách se střídá několik zaměstnanců a to převážně žen. Mnozí autoři přitom již několik let poukazují na následky, které mohou nastat v případě absence muže ve výchově, a to jak

u chlapců, tak i u dívek. Matoušek (1997) dokonce tvrdí, že přítomnost otce v rodině (v našem případě mužského vychovatele) snižuje riziko kriminálního chování chlapců v dospívání.

Jiným problémem je přílišná fluktuace zaměstnanců. Vychovatelství také bývá často povoláním na přechodnou dobu, což je dle Škoviery (2007) způsobeno především náročnou pracovní dobou, která neumožňuje uvést do souladu potřeby péče o vlastní rodinu a požadavky na práci v dětském domově, interpersonální konflikty a nedostatečným naplněním odborných ambicí (což souvisí s již zmiňovanou převahou nepedagogických činností).

3.1.3. Přípravovaná opatření – Národní akční plán

V souvislosti s analýzou současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti vydala vláda tzv. Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011.¹⁸ Tento návrh zahrnuje několik zásadních oblastí, jichž se budou změny týkat. Pokusím se ve stručnosti shrnout ty z mého pohledu nejdůležitější.

Sjednocení celého systému

V dnešní době je fungování celého systému rozděleno mezi několik subjektů a resortů (ministerstvo školství, zdravotnictví, sociálních věcí, krajské úřady, soudy...). Jejich spolupráce často není na potřebné úrovni. Prvním krokem je tedy zkvalitnění komunikace, překonání vzájemného resortního vymezení a nastolení společných postupů

Zvýšení dostupnosti a kvality služeb pro ohrožené rodiny a děti

Mnohé děti jsou do ústavních zařízení umisťovány zbytečně, v našem systému chybí kvalitní terénní práce s rodinou. S tím souvisí i problém s včasnou identifikací ohrožených rodin a dětí. Jak jsem již zmiňovala, zatímco v jiných evropských státech je sanace rodiny na prvním místě, u nás je tomu přesně naopak. Je také prokázáno, že síť odborné pomoci není v České republice pokryta rovnoměrně, v některých regionech dokonce určité služby zcela chybí. Primárním cílem by tedy měla být podpora rodiny. Aby mohl být tento cíl naplňován, je ovšem potřeba navyšovat počty kvalitních terénních, sociálních pracovníků.

Podpora náhradní rodinné péče

Počty dětí v náhradních rodinách oproti počtu dětí v ústavech jsou zřetelně nižší, proto je třeba nadále posilovat postavení náhradních rodin v ČR. Poskytovat odbornou a finanční

¹⁸MPSV: *Národní akční plán* [online]. 2009 [cit. 2009-12-15]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>>

podporu náhradním rodinám, optimalizovat výběr a přípravu náhradních rodičů a dětí umístěných do náhradní rodinné péče a též měnit postoj veřejnosti k otázkám přijímání dětí do náhradních rodin. V rámci pěstounské péče by mělo dojít k větší specializaci s ohledem na individuální potřeby dítěte.

Zkvalitnění péče v ústavních zařízeních

Nadále je počítáno s tím, že všechny děti nemohou být umístěny do náhradních rodin. Je nutno tedy po celé zemi zabezpečit síť pobytových zařízení, která by měla být vzájemně provázána a svou kapacitou by měla stále více a více naplňovat požadavek rodinného prostředí.

Péče o ohrožené děti opouštějící náhradní péči před dosažením zletilosti

Národní akční plán se dotýká v krátkosti také stěžejního tématu této práce, tedy odchodu dětí z ústavních zařízení. Péče o tyto děti je zahrnuta do tzv. terciární prevence ohrožení dítěte a rodiny. Cílem těchto preventivních služeb je intenzivní příprava dětí na těžkou životní situaci, zvyšování jejich životní šancí a úspěšnou socializací zabránit dalšímu rozvoji rizikového chování. Do prosince 2010 by měla být zpracována a ověřena metodika pomoci a podpory dětí a rodin po návratu dítěte z náhradní péče a při osamostatňování ohrožených dětí, včetně podpory sociálního bydlení. Do května 2011 by pak tato metodika měla být implementována do všech regionálních systémů péče o ohrožené rodiny a děti.

Na skupinu opouštějících zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy pamatuje i dokument - Priority rozvoje sociálních služeb pro období 2009 – 2012, který vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí. Péče o tuto ohroženou skupinu je zahrnuta do oblasti rozvoje služeb sociální prevence. Hlavním záměrem této priority je maximálně snižovat riziko sociálního vyloučení u lidí opouštějících zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, podporovat tvorbu vzdělávacích programů pro sociální kurátory a metodických příruček pro práci s klientem a v neposlední řadě rovněž posilovat spolupráci mezi poskytovateli služeb, zlepšovat meziresortní spolupráci a zvyšovat informovanost jak uživatelů, tak poskytovatelů sociálních služeb i veřejnosti.¹⁹

Je třeba si uvědomit, že tato dá se říci druhá (avšak první komplexní) vlna transformace je dlouhodobý proces, jehož realizace je otázkou několika desítek let. Ovšem samotné schválení

¹⁹ MPSV: *Priority rozvoje sociálních služeb pro rok 2009-2011* [online]. 2009 [cit. 2010-03-07]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7759/Priority_rozvoje_soc_sluzeb.pdf >

tohoto návrhu je krokem, který, doufejme, posune celý systém náhradní péče o dítě tím správným směrem.

3.2. Psychická deprivace jako stále aktuální problém ústavní výchovy

I přes veškeré pozitivní změny a připravovaná opatření, je a bude stále pravdou, že výchova v ústavním prostředí je prokazatelně tou nejhorší možnou variantou náhradní péče o dítě, jak dokazují dlouholeté studie. V souvislosti s touto skutečností se hovoří o tzv. psychické deprivaci.

„Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k uspokojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.“ (Matějček. Langmeier, 1968, str.24)

Těmito psychickými potřebami, které musí být od počátku v náležitě míře uspokojovány, má-li se dítě vyvíjet v psychicky zdravou a zdatnou osobnost jsou:

- potřeba určitého množství, proměnlivosti a kvality vnějších podnětů;
- potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech;
- potřeba prvotních emocionálních, sociálních vztahů a životní jistoty;
- potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty;
- potřeba otevřené budoucnosti nebo životní perspektivy.²⁰

Zatímco ve funkční rodině k naplňování těchto potřeb dochází víceméně přirozeně, v ústavech je tomu přesně naopak. Jak uvádí Matějček (1994) citové vztahy v kolektivních zařízeních nikdy nebudou stejné jako vztahy v rodině. Přes veškerou snahu vychovatelek budou tyto vztahy mělké a povrchní a trvat budou zpravidla jen tak dlouhou dobu, jak dlouho bude trvat přímý styk s dítětem. Vychovatelé s dětmi tráví jen určitý vymezený čas, ale svůj domov mají jinde, někde jinde jsou také citově zakotveni. S tím souvisí společné plánování, společná budoucnost. V rodině samozřejmě věc, rodiče se s dětmi stále na něco těší, něco starostlivě vyhlížejí, něčeho se obávají. V kolektivních zařízeních žijí děti daleko víc přítomností. Společná budoucnost dítěte a vychovatele neexistuje.

Dovolím si tedy tvrdit, že ať bude péče v ústavech stále dokonalejší, téma psychické deprivace bude vždy aktuální (i když v menší míře, vzhledem k transformaci ústavních

²⁰ MATĚJČEK, Z. - BUBLEOVÁ, V. - KOVAŘÍK, J. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum 1997. Str. 8.

zařízení) tak jako bylo před 50 lety. Nikdy se nepodaří tyto psychické potřeby u všech dětí vyrůstajícím v ústavu zcela naplnit. Proto je potřeba jednat spíše preventivně, tzn. přijímat taková opatření, aby počty dětí v dětských zařízeních klesaly, aby se snižovala délka pobytu dětí v ústavech a především vhodným způsobem eliminovat následky s psychickou deprivací spojených na minimum.

Následky psychické deprivace jsou velmi rozmanité a proměnlivé, mohou zabírat celou stupnici od lehkých nápadností až po velmi závažná poškození intelektového i charakterového vývoje. Tato rozmanitost je způsobena individualitou každého dítěte, konstitučními, pohlavními rozdíly apod. Přesto lze rozlišit několik typů vývoje osobnosti pod vlivem deprivace. Nejčastěji používaná klasifikace podle Matějčka (1968,1994) rozlišuje:

- *Typ relativně dobře přizpůsobený.* Do této skupiny se řadí děti, které procházejí ústavním prostředím poměrně nedotčeny. Dosáhly určité rovnováhy i v podmínkách podmětového ochuzení. Jejich citlivější, zranitelnější místa se projeví jen při větším zatížení. Dobrou zprávou je, že v dětských domovech je těchto dětí více jak 50%.
- *Typ útlumový.* Děti takto charakterizované jsou emočně apatičtí, projevují se celkovým snížením aktivity, poklesem výkonu a učení i v jednoduchých úkolech. Zaměřují se většinou na svět věcí a neosobních událostí. K vychovatelům i ostatním dětem jsou „neúčastné“, nepokoušejí se navazovat sociální vztahy.
- *Typ sociálně hyperaktivní.* Je pravým opakem typu předchozího. Tyto děti jsou nápadné tím, že běhají za každým vychovatelem, za každým návštěvníkem a snaží se jakýmkoliv způsobem upoutat jejich pozornost. Neznají citovou vázanost, neznají věrnost. Jejich citové vztahy jsou povrchní. Sociální chování, komunikace i učení je na velmi nízké úrovni.
- *Typ sociálně provokativní.* Chování těchto dětí je vůči ostatním násilné, rušivé, provokující. Jeví se jako mimořádně vzdorovité, dráždivé až neovladatelné. Předvádějí se, vyrušují, snaží se upoutat pozornost dospělých. Podaří-li se jim navázat nějaký hlubší vztah s vychovatelem, bývají k němu naopak přítulné a hodné. Navázání takového kontaktu je však velmi obtížné. S tímto typem se setkáváme nejčastěji ve výchovných ústavech.
- *Typ charakterizovaný náhradním uspokojováním potřeb.* Nedostatek citových a sociálních podnětů vede tyto děti ke snaze o získání podnětů z jiných oblastí, a to na nižší úrovni, v nichž mohou snáze najít toužené uspokojení. Příznačné je přejídání, narcistické tendence, agresivita, šikanování, žalování apod.

Psychická deprivace tedy ovlivňuje celkový vývoj osobnosti, a proto se v dospělosti mnohé děti v ústavu vyrůstající mohou potýkat s celou řadou problému. Tím se dostávám ke klíčovému tématu této práce, a tou je problematika odchodu z ústavního zařízení. Protože nejvíce dětí je umisťováno do dětských domovů, jak dokládá i počet jednotlivých zařízení v ČR (viz tabulka č. 3), moje pozornost bude nyní věnována právě životu v dětském domově z pohledu dítěte a situaci těchto dětí při osamostatňování.

4. DĚTSKÝ DOMOV

Pro pochopení problematiky odchodu mladých lidí z dětských domovů, uvádím v této kapitole podrobněji popis prostředí, ze kterého tito lidé vycházejí. Dále naznačuji problematiku výchovy dětí v dětském domově a snažím se vystihnout odlišnosti této výchovy od výchovy ve funkční rodině. Součástí této kapitoly je pak také téma spolupráce dětského domova s rodinou dítěte.

Tabulka 3: Počty zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v ČR

	2003/0 4	2004/0 5	2005/0 6	2006/0 7	2007/0 8	2008/0 9	Rozdíl r. 2003/4 a 2008/9	%	Rozdíl r. 2007/8 a 2008/9	%
DD	134	148	149	153	155	155	+21	15,67	0	-
VÚ	35	33	34	34	33	34	-1	-	+1	-
DÚ	12	14	13	14	14	14	+2	-	0	-
DDŠ	17	24	29	28	28	29	+11	-	+1	-
Celkem	198	219	225	229	230	232	+34	17,17	+2	0,87

Zdroj: Statistika počtu dětí umístěných v zařízeních ochranné a ústavní výchovy, 2009²¹

Vysvětlivky:

DD... Dětský domov

VÚ... Výchovný ústav

DÚ... Dětský diagnostický ústav

DDŠ... Dětský domov se školou

4.1. Charakteristika zařízení

Dle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních zajišťují dětské domovy péči výchovu dětem bez závažných poruch chování ve věku od 3 do 18 let (v případě prodloužení ústavní výchovy nebo ochranné výchovy do 19 let). Pokud se i po této době zletilý klient nadále připravuje na budoucí povolání, má možnost za určitých podmínek setrvat v dětském domově až do ukončení vzdělání (maximálně však do 26 let). Právě díky absenci závažných výchovných problémů je v dětských domovech možno nejvíce naplňovat tendence přiblížení domovu co nejvíce zvyklostem běžné rodiny. Základní organizační jednotkou

²¹ V zájmu dítěte- stránky o dětech v náhradní péči: *Statistika počtu dětí umístěných v zařízeních ochranné a ústavní výchovy* [online]. Publikováno 5.10.2009 [cit. 2010-01-07]. Dostupné z: <http://www.vzd.cz/sites/default/files/Statistiky_deti_upr_3.pdf. >

v dětském domově není výchovná, ale rodinná skupina. Nejmenší dětské domovy tvoří dvě a největší šest skupin. Děti jsou do těchto skupin rozdělovány tak, aby byly co nejvíce heterogenní, tedy různého věku i pohlaví. Pokud tomu nebrání závažné okolnosti, bývají sourozenci vzhledem k žádoucímu udržení rodinných vazeb zařazovány do jedné skupiny. Do zařízení pak mohou být dle zákona umísťovány i děti s mentálním, tělesným, smyslovým postižením, s vadami, pokud stupeň zdravotního postižení neodpovídá jejich umístění do ústavu sociální péče.

Poslání dětského domova je tedy vytvořit optimální podmínky, a to nejen materiální, pro všestranný rozvoj dítěte podle jeho individuálních potřeb a připravit ho na samostatný život. Společně se školou, kterou děti navštěvují mimo zařízení, plní dětský domov především tři hlavní funkce, a to výchovnou, vzdělávací a sociální. O cílevědomé naplnění těchto funkcí zodpovídá nejen ředitel zařízení, ale především několik pedagogických pracovníků, kteří vzdělávají a vychovávají děti v souladu s cíli výchovy a vzdělávání, tak jak jsou definovány příslušnými zákony. Jak uvádějí například autorky Hrdličková, Pávková (1988), neméně důležitým úkolem vychovatelů je vytvoření pevných citových vztahů mezi dítětem a vychovatelem a mezi dětmi navzájem, tak aby dítě v novém prostředí získalo pocit důvěry a jistoty. Tyto autorky také dále upozorňují na fakt, že ačkoliv děti v dětském domově nevykazují známky závažných poruch chování, jde také o děti mnohdy sociálně zanedbané, na nízkém stupni sociální adaptability, někdy dokonce týrané a zneužívané. I výchova dětí v dětském domově je tedy z pedagogického hlediska velmi obtížná a specifická. Na nejjednodušší úkol dětských domovů poukazuje i jiný autor ve své knize, který říká:

„ ...nelze jen překlenout a zahladit životní zkušenosti, které si dítě z předchozího negativně působícího nebo nedostatečně podnětného prostředí přineslo. Je třeba také usilovat o odstranění nedostatků v jeho sociálním a osobnostním vývoji a citlivě dítě připravovat a vést k překonávání problémů plynoucích z jeho společensky výjimečného postavení.“

(Švancar, 1988, str. 161)

Podrobnosti o organizaci činností v dětském domově stanovuje vnitřní řád vydaný ředitelem školského zařízení, který vychází z výše zmíněného zákona č. 109/2002 Sb. a každé dítě musí být s tímto řádem po příchodu do dětského domova seznámeno, a to především se svými právy a povinnostmi. Každé dítě má především právo na tzv. plné přímé zaopatření²², jak jej definuje zákon. Toto právo zahrnuje právo na výchovu, příp. vzdělání a péči, kterou by dětem za jiných okolností měli poskytnout rodiče, včetně úhrady zdravotní péče, léčiv a zdravotnických

²² Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, §2(8)

prostředků nad rámce financování z prostředků zdravotního pojištění. Dále je zajištěno dětem ubytování a stravování, celkové ošacení, poskytovány jsou jim také učební pomůcky, potřeby pro využití volného času a další přiměřené osobní potřeby. Každé nezaopatřené dítě, má také nárok v průběhu pobytu v dětském domově každý měsíc na určitou výši kapesného, která je odstupňovaná dle věku dítěte:

- a) dítě do 6 let - 45Kč
- b) dítě od 6 do 10 let - 105 Kč
- c) dítě od 10 do 15 let - 180 Kč
- d) dítě nad 15 let - 270 Kč

Tento výčet stanovuje maximální hranice, minimální je pak dána dvěma třetinami z těchto částek. Snížení kapesného je jedna ze složek výchovných opatření. Za prokázané porušení povinností může být dále dítěti omezeno nebo zakázáno trávení volného času mimo zařízení, odňata možnost zúčastnit se akce pořádané zařízením, zakázány osobní návštěvy (mimo osob odpovědných za výchovu) apod. Naopak za příkladné chování a dobré výsledky může být dítěti prominuto předchozí výchovné opatření, zvýšeno kapesné, udělena věcná nebo finanční odměna, povolena mimořádná návštěva, vycházka nebo jiná osobní výhoda. Běžně mohou děti opouštět zařízení se souhlasem pedagogického pracovníka za účelem vycházky od 7 let.

K narozeninám, k úspěšnému ukončení studia a jiným dalším příležitostem jsou dětem poskytovány osobní věcné či peněžité dary v maximální výši, dle výše měsíčního příspěvku osob odpovědných za výchovu na úhradu péče poskytované dětem v zařízení.(viz dále)

Kromě vnitřního řádu, vydávají ředitelé zařízení také roční plán, který stanovuje hlavní úkoly školského zařízení pro dané období. Dalším důležitým, konkrétnějším dokumentem, který zpracovávají jednotliví vychovatelé, pro každou rodinnou skupinu zvlášť, je týdenní plán. Tento plán vychází z celospolečenských požadavků, z celkového zaměření výchovně vzdělávací práce dětského domova, ale zároveň je přizpůsoben individuálním požadavkům a potřebám jednotlivých dětí tak, aby docházelo k naplnění cílů tzv. Individuálního programu rozvoje osobnosti, který je dítěti vytvořen v diagnostickém stavu, před nástupem do dětského domova. Tento individuální plán je v souvislosti s rozvojem osobnosti v průběhu pobytu v zařízení dále upravován.

4.2. Rodina dítěte ve vztahu k dětskému domovu

Jak jsem již uváděla, děti umístované do ústavní péče, tedy i do dětského domova, své rodiče většinou mají, ale ty se o ně z nejrůznějších důvodů neumějí, nechtějí nebo nemohou

starat. Rodiče nebo ostatní osoby odpovědné za výchovu jsou tedy v průběhu pobytu dítěte v dětském domově povinni finančně přispívat na jeho výchovu. Výše měsíčního příspěvku je dána dle zákona:

- a) 1000Kč, jde-li o dítě do 6 let
- b) 1150Kč, jde-li o dítě od 6 do 10 let
- c) 1300Kč, jde-li o dítě od 10 do 15 let
- d) 1450Kč, jde-li o nezaopatřené dítě od 15 do 26 let

Pokud osoby odpovědné za výchovu prokážou, potvrzením okresního úřadu, že jejich příjem nebo příjem jejich rodiny po zaplacení příspěvku bude nižší než životní minimum, uhradí příspěvek v takové výši, aby jim životní minimum zůstalo zachováno. Pokud by takto stanovený příspěvek byl nižší než 100Kč, příspěvek se nehradí.

Naproti tomu stanovuje zákon i řadu práv, na které mají rodiče nárok. V první řadě jde o udržování kontaktu s dítětem, nebrání-li tomu závažné okolnosti ohrožující dítě. O vztahu dítěte v ústavním zařízení s rodinou píše například Matoušek (1995). Trendem bývá umožňovat návštěvy co nejčastěji, nejlépe denně. O četosti návštěv rozhoduje i vzdálenost dětského domova a bydliště. Z toho vyplývá požadavek, že ústavní péče má být poskytována co nejbližší klientovu původnímu bydlišti. Pokud tomu nebrání vážná překážka, může být také, ředitelem zařízení, povolen dočasný pobyt dítěte s nařízenou ústavní výchovou u osob odpovědných za výchovu. Podpora a udržování kontaktu dítěte s rodinou musí být však vždy v souladu s nejlepším zájmem dítěte.

Rodiče mají také možnost kdykoliv se informovat o stavu dítěte a mají nárok na poradenskou pomoc zařízení ve věcech výchovné péče o dítě. Pokud je evidentní, že rodiče mají zájem o dítě, a že k odebrání dítěte došlo z důvodu sociálního, například kvůli selhání materiálního zabezpečení rodiny (jak již bylo uvedeno, jde o více jak 50% případů), pak je úkolem sociálních pracovníků pracovat na obnovení základních funkcí rodiny, tak aby dítě mohlo být co nejdříve vráceno do své původní rodiny. Stejně tak i v případech kdy dítě bylo odebráno z důvodu nezvládnuté výchovy ze strany rodičů.

Bohužel se v současné době toto ozdravování biologické rodiny zcela nedaří realizovat. Systém péče o dítě funguje v tzv. formě kruhu, kdy se ohrožené dítě jednou dostává mimo svou rodinu a velmi často putuje tímto systémem neúměrně dlouhou dobu a pravděpodobnost návratu do rodiny se snižuje. Většina dětí tak zůstává v dětském domově až do dospělosti. Péče

o dítě by přitom měla být realizována ve formě hvězdice, kdy by byl v každém okamžiku návrat dítěte do rodiny reálně zvažován.²³

Vztah biologických rodičů, dítěte a samotné instituce ale bývá často mnohem složitější a ne vždy ideální. Škoviera (2007) hovoří v této souvislosti o vytvoření tzv. stereotypů ve vnímání „toho druhého“ i ve fungování sebe samého. Tyto stereotypy označuje termíny - Moc, Negativní nastavení, Rivalita a očekávání.

Moc

V tomto případě, rodiče i dítě (zejména staršího školního věku) vnímají rozhodnutí soudu a následně i dětského domova jako výrazně mocenský akt. Umístění dítěte do zařízení zpravidla není výsledkem jejich svobodné volby. Instituci vnímají jako toho, kdo určuje pravidla a „vymáhá“ platby za pobyt dítěte. V rodičích se často zároveň odehrává jakýsi vnitřní konflikt – instituci vnímají jako trestající, zároveň jim však tato instituce deklaruje, že jim chce pomoci. Jde tedy o jednostranný negativní postoj především ze strany rodičů.

Negativní nastavení

Jde o situaci, kdy si každá z jednotlivých stran o té druhé vytvoří negativní obraz. Instituce vnímá rodiče jako nezodpovědné, příživníky či alkoholiky, dítě je líné, drzé atd. Naopak rodiče obviňují dětský domov, že jim „sebral“ dítě, že omezuje jejich vztah s dítětem apod.

Rivalita a očekávání

Zde rodiče očekávají, že situaci vyřeší instituce, instituce naopak předpokládá, že změnu provedou rodiče a jejich dítě. Rodiče také často čelí obviňování až odsuzování. Trpí pocitem selhání a unikají do sociální izolace. Dítě pak tvoří koalice s oběma stranami.

Spolupráce dětského domova s biologickými rodiči má tedy mnoho bariér, které způsobují negativní pohled na „toho druhého“ a vlastní nejistoty. K tomu aby spolupráce byla smysluplná, je důležité splňovat několik podmínek:

- neměla by prohlubovat rozpor mezi původním a náhradním prostředím,
- neměla by jednotlivé účastníky stavět proti sobě a ohrožovat je,
- měla by být výsledkem svobodné volby všech zúčastněných,
- měla by dítěti pomoci k pochopení situace, ve které se ocitlo, a k vyrovnání se s ní,
- měla by rodiče i dítě mobilizovat k pozitivní změně.²⁴

²³ MPSV: *Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti* [online]. Strana naposledy edit. 2009-06-30 [cit. 2010-02-06]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7305/Analýza.pdf>

²⁴ Škoviera, A. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál 2007. Str. 134.

Kvalitní a účinná spolupráce dětského domova s rodinou a současné ozdravování biologické rodiny dítěte je důležité i z toho důvodu, aby se mělo dítě kam vrátit po dovršení dospělosti a tedy ukončením ústavní výchovy.

4.3. Osobnost dítěte v dětském domově, jeho výchova a vzdělání

„Vychovávání je největší a nejtěžší problém, který je možno člověku uložit.“

Immanuel Kant

Jak už jsem vícekrát zmínila, do dětského domova se dostávají děti sice bez závažných poruch chování, ale často vykazují známky neadekvátní péče z předcházejícího nefunkčního, podnětově chudého rodinného prostředí. Bývá narušena především jejich sociální, kognitivní a emoční oblast osobnosti. Pro nápravu v chování a pro další příznivý vývoj těchto dětí je nutné kvalitní, výchovně-vzdělávací působení pedagogických pracovníků. Jak jsem měla možnost zjistit během své praxe v jednom z dětských domovů, výchova těchto dětí by neměla vycházet jen z odborných poznatků psychologie, pedagogiky a dalších příbuzných vědních disciplín, ale především také ze zkušeností vychovatelů, a to vždy s ohledem na konkrétní situaci a individualitu každého jedince.

Pokusím se nyní v krátkosti charakterizovat jednotlivé vývojové etapy dítěte a upozornit na několik z mnoha důležitých vývojových zvláštností a obtíží spojených s výchovou v dětském domově.

4.3.1. Dítě předškolního věku (3-6 let)

Zatímco v předešlém období, mezi prvním a třetím rokem života dítěte je pozorována velká citová vazba dítěte na matku a jakékoliv odloučení od matky vyvolává prudké separační reakce, v předškolním vývojovém období již dítě většinou projde tzv. fází odpoutání od matky snadněji.²⁵ Dítě je tak již schopno připoutat se k jinému dospělému, který mu mateřskou péči nahrazuje. Pro dítě v tomto období, ať už přišlo do dětského domova z rodiny nebo z kojeneckého ústavu, je nejdůležitější, aby mělo možnost vytvořit si citové pouto, které mu vrátí pocit důvěry, jistoty a bezpečí. *„Chybí-li v raném dětství opakovaná fyzická, ujišťující zkušenost, která dává dítěti zcela srozumitelně najevo, že je „dítětem přijímaným a milovaným“, může se na místo základní životní jistoty rozvinout nedůvěra, která bude později přijímat vše nové s úzkostí, strachem, nejistotou a podezřením“ (Kovařík, 2004, str. 47).*

²⁵ Řičan, P. *Cesta životem*. Praha:Portál 2004. str. 109.

Vytvoření této základní emoční jistoty je předpokladem pro správný vývoj dítěte v dalších oblastech.

Předškolní období Langmeier (1998) označuje jako kritické, pokud jde o osvojování sociálních kontrol a sociálních rolí. V útlém dětství může dítě téměř všechno, nemusí jíst samo lžičkou, nemusí udržovat tělesnou čistotu apod. V tomto období je na dítě již nutno klást větší tlak, tak aby se učilo jednat a chovat jako dospělý. Nastává vnější regulace, pomocí příkazů, která později přechází v sebekontrolu. K utváření svědomí a sebepojetí je závislé ne jen na vztahu k dospělému, ale také k ostatním dětem. Většina dětí, které vyrůstají v dětském domově, navštěvují v tomto období mateřské školy, které velkou měrou napomáhají významné úloze v socializačním procesu, kterou je v tomto období hra. Pro čtyřleté, pětileté děti je hra hlavní činností dne. Děti si již zřídka hrají samostatně, převládá hra společná, organizovaná. Kontaktem s vrstevníky se dítě učí porozumět nejen samo sobě, též výrazněji přejímá ve svých zájmech a postojích převládající mužské či ženské chování, ale také se učí porozumět druhým.

Úkolem vychovatelů v dětském domově je tedy poskytnout dětem předškolního věku dostatek příležitostí pro rozvoj především jejich kognitivních funkcí prostřednictvím hry, vytvořit pro ně důvěrné, citové zázemí a postupně dítě začít učit samostatnosti, tak aby bylo dostatečně připraveno na vstup do školy.

4.3.2. Mladší školní věk (6-11let)

Soustavnou péčí dětského domova a zařazením dítěte do mateřské školy před vstupem do školy, získává dítě předpoklady k úspěšnému vstupu do školy. Ovšem děti, které do této doby vyrůstaly v narušeném rodinném prostředí, jsou většinou tělesně i psychicky zaostalé a jejich školní zralost je nedostatečná. Mnohé děti tak nastupují do školy s odkladem nebo musejí nastoupit do speciálních škol. Po nástupu do školy si děti z dětských domovů často začnou poprvé uvědomovat své výjimečné postavení v porovnání s dětmi žijícími v rodinách. Jak uvádí Kovařík (2004), děti dokážou být často velmi krutí navzájem se trápit. Dítě v dětském domově si začíná klást otázky, proč ho jeho biologičtí rodiče opustili, proč nemůže vyrůstat se svou matkou apod. Pro dítě je i v tuto chvíli důležité, aby si mělo s kým promluvit, aby se mělo komu svěřit.

V oblasti sociálního rozvoje je již v tomto období důležité vést děti k samostatnosti, k osvojování společenských pravidel, učit je zásadám vzájemného soužití s dospělými i s ostatními dětmi, posilovat v nich odpovědnost za své činy apod. Dítě se také učí organizovat svůj čas a plnit své povinnosti, oddělovat čas vymezený na práci a volnočasové aktivity. Hlavní místo mezi činnostmi zabírá učení. Úkolem vychovatelů je motivovat dítě ke vzdělání,

upevňovat a doplňovat vědomosti získané při vyučování.²⁶ Děti v tomto věku by již měli být také zapojeny do běžných domácích prací, jako je praní, uklízení, vaření. „*Dítě, které začíná pracovat, si ovšem nepřestává hrát. Pro zdravý vývoj osobnosti je i hra v mladším školním věku nezbytná.*“ (Langmeier, 1998, str. 137).

Matějček (2007) se ve své publikaci „Co děti nejvíce potřebují“ dotýká dvou zajímavých zjištění, na který by také měli brát vychovatelé zřetel a které v dětských domovech často přirozeně nefungují. Zhruba u dětí od osmi (u chlapců od devíti) let se objevuje tzv. rodičovské chování vůči malému dítěti a zároveň dochází k úplné diferenciaci podle pohlaví. Prakticky to znamená dát dětem příležitost stýkat se s malými dětmi, možnost starat se o ně, aby se v dítěti přirozeně formovaly rodičovské postoje. Druhou skutečností související s pohlavní diferenciací je přítomnost mužských elementů ve výchově. V dětských domovech bohužel mužské vzory zpravidla chybějí. Přičemž i ve školách převládají vzory ženské. Vychovatelé by tak měly myslet na to, aby se dětem dostalo mužských vzorů v jiných zájmových např. sportovních institucích. Následky, které může nedostatečná diferenciací mít, jsem již naznačovala v předchozích kapitolách.

4.3.3. Starší školní věk (11-15 let)

Toto období, též nazývané pubescence, někteří autoři považují za první etapu dospívání (Kovařík, 2004). Řičan (2004) považuje toto období za nejdramatičtější. Jedenáctý rok jako spodní hranice má své opodstatnění v tělesném vývoji a v prvních známkách pohlavního zrání, horní hranice je přibližně dána především v našem školském systému rozhodnutím o dalším způsobu vzdělání a počátkem právní zodpovědnosti za vlastní činy. Kromě tělesných změn, dochází i k duševním změnám, projevující se neklidem, výbušností, vzdorem nebo také odporem k autoritám.

Autorky Hrdličková, Pávková (1987) uvádějí nejčastější výchovné problémy, se kterými se u dětí z dětských domovů v tomto bouřlivém období můžeme setkat. Velmi výrazně se začínají projevovat nedostatky z předchozí výchovy. Mnohé děti mívají snížené sebevědomí, nízké ambice. Toto neuspokojení v životě pak často kompenzují delikventními projevy, od drobnějších, jako je lhaní, malé podvody, i krádeže, až k závažnějším protispolečenským jevům. Řešením situace by pak rozhodně nebyl být striktní příkazy a zákazy, nepřipouštějící diskuzi, netaktní kritika, zesměšňování před ostatními dětmi. Tento necitlivý přístup pouze výchovné problémy prohlubuje. Mnozí děti pak místo získání citového zázemí a důvěry, ztrácí

²⁶ Hrdličková, V. - Pávková, J. *Výchovně-vzdělávací práce v dětských domovech*. Státní pedagogické nakladatelství Praha 1987.

opět „předu pod nohama“, pobyt v dětském domově začínají považovat za křivdu, což projevují mimo jiné i neúctou k těm, kteří o něj pečují. Přístup k dětem v pubescenci vyžaduje opravdu citlivý přístup a znalost specifík tohoto věku, tak aby mohlo dojít k možné nápravě a převýchově.

Vychovatelé by měli společně se školou dítě vést k systematické přípravě na vyučování, k získávání nových vědomostí a k utváření představy o budoucím vzdělání, případně povolání. V tomto období by již měla být zintenzivněna také výchova k samostatnosti a k přípravě na budoucí život. Na děti staršího školního věku lze již klást větší nároky při osvojování pracovních dovedností a řešení běžných životních situací, jako je například nakupování a s tím související hospodaření s penězi.

Neméně opomíjenou skutečností by měla být výchova k odpovědnosti, která souvisí s rozšiřováním vztahů s vrstevníky, prvním zamilováním. Objevuje se poprvé nová biologická potřeba- sexuální. I když k plnému uspokojení dochází až později, již nyní by vychovatelé měli taktně, přiměřeně a pravdivě poučit děti o otázkách pohlaví a sexuality.

4.4. Období adolescence a příprava na samostatný život

Období adolescence neboli dospívání, je vymezováno věkem zhruba od 15 do 20 -22let. V dnešní době se horní hranice stále více posouvá, tak jak se odsouvá doba odpoutání se ze závislosti od rodičů, uzavírání manželství a zakládání vlastních rodin. Podle Říčana (2004) je to těžké období, plné rozporů. Adolescent se má vyznat v sám sobě, najít své místo v životě, má dokončit přípravu k výkonu práce nebo udělat důležité rozhodnutí v tomto směru, jakým je nástup na vysokou školu. Ve vztahu k druhým by měl prožít „ *něco víc než pouhé okouzlení, něco, co bude vážným hledáním, pokusem poznat a dát se poznat.*“ (Říčan, 2004, str.191). Kovařík (2004) pak dále uvádí jako nejdůležitější vývojové úkoly dospívajícího - dosažení sociálně odpovědného jednání, přípravu na manželský a rodinný život, dosažení emocionální i ekonomické nezávislosti na rodičích apod. Není tedy divu, že v sobě adolescenti mívají mnoho zmatku a nejasnosti.

Situace mladých lidí vyrůstajících v dětském domově je o to závažnější vzhledem k absenci podpurného rodinného zázemí. Těmto dětem také chybí potřebné vzory. Většina z nich nikdy nepoznala rodinný život, nevědí, co obnáší rodičovská zodpovědnost. Často mívají také nízké sebevědomí, nevěří si, nemají žádné cíle. Tyto pocity se stupňují nejistotou, co s nimi bude, až odejdou z dětského domova.

O tom jak by měli dospělí, v našem případě vychovatelé pomoci mladistvému nejlépe vystihuje taktéž Kovařík (2004). Měli by s ním jednat co nejvíce jako s dospělým a jeho

výchova by měla vycházet z následujících dvou principů – jednak by neměli nechat adolescenta zcela bez podpory, na pospas případným nejistotám a úzkostem, zároveň by však měli postupně napomáhat tomu, aby místo výchovy postupně zaujala sebevýchova. K tomuto v dnešních dětských domovech napomáhá zřízení tzv. startovacích bytů. Tyto bytové jednotky mohou být zřízeny v dětském domově v zájmu přípravy na budoucí samostatný život dítěte, a to samostatně pro jednotlivé děti nebo nejvýše pro tříčlennou skupinu dětí, které se připravují na odchod ze zařízení. Do těchto bytových jednotek mohou být umístěny děti starší 16 let podle kritérií a za podmínek stanovených vnitřním řádem zařízení.²⁷

Ačkoliv je toto období, těsně před odchodem z dětského domova, nejdůležitější, co se týče podpory a pomoci v následujícím těžkém období, je potřeba říci, že své základy má budoucí vývoj každého dospělého již v nejranějším dětství. Výchova k odpovědnosti a samostatnosti u dětí z dětských domovů je bezpochyby těžká práce, ať už tyto děti vyrůstají v ústavu odmala nebo přicházejí do dětského domova z nefunkčního rodinného prostředí později. Že vychovatelům většinou záleží na tom, co z dětí vyroste a co s nimi bude dál, až z dětského domova odejdou a že práce vychovatele by měla být více ceněná, se budu snažit ještě dále dokázat.

²⁷ Vyhláška 334/2003 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, § 3(6)

5. ODCHOD Z DĚTSKÉHO DOMOVA

Z dlouhodobých sledování a výzkumů celé řady odborníků věnujících se péči o mladé lidi odcházejících z dětských domovů vyplývá, že *...děti vychovávané dlouhodobě v ústavních zařízeních vykazují v pozdějším věku ve vývoji osobnosti a ve společenském uplatnění poměrně nejvíce odchylek od běžné normy.*“ (Matějček a kol., 1997, str. 55) Tito mladí lidé se potýkají s mnoha závažnými problémy, jsou sociálně nepřipraveni, mají problém navazovat hlubší interpersonální vztahy, jsou bez trvalého zázemí a sociálních jistot, podléhají sociopatogenním vlivům apod. Je proto velmi závažné, že přes vážnost celé této problematiky se v české legislativě o právech mladých lidí opouštějí ústavní zařízení a o jejich následné péči dozvídáme jen opravdu málo. Nejzásadnější informace nalezneme v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, v § 24 a § 33. Další zmínku pak nalezneme v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí v § 29 a § 32 odst. 2.

Z těchto zákonů vyplývá, že ředitel každého ústavního zařízení je povinen 6 měsíců před propuštěním dítěte informovat o této skutečnosti v zájmu zaručení návaznosti péče příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností a umožnit dítěti jednání se sociálním kurátorem. Připomínám, že propustit dítě může ředitel pouze v případě, že byla soudem zrušena nařízená ústavní nebo ochranná výchova nebo nejdříve až po dosažení zletilosti.

Z celkového počtu 17 454 dětí, kteří opustili jakékoliv institucionální zařízení v letech 1995-2004, jich celých 10 706 dětí odešlo až po dosažení zletilosti. **Průměrná délka pobytu dítěte v dětském domově je pak 14,5 let.**²⁸

Mladý člověk po odchodu do samostatného života má po dobu následujících 2 let právo na poradenskou pomoc se zajištěním bydlení a práce a při řešení tíživých životních situací. Tuto pomoc jsou mu povinni poskytnout orgány sociálně-právní ochrany ve spolupráci se zařízením, který mladý jedinec opustil. Nejde však o nařízení, je na samotném dospělém člověku, zda-li tuto pomoc využije, či nikoliv. Více se o této formě pomoci a o jejím reálném využití budu zabývat v praktické části této práce.

Poslední zmínka v zákoně je pak o peněžitém příspěvku 15 000 Kč. Na tento příspěvek má nárok každý zletilý člověk, který odchází ze zařízení. Tyto peníze mohou být vyplaceny jednorázově a nebo může být dítěti poskytnuta z těchto peněz věcná pomoc v podobě nákupu potřebných věcí pro samostatný pobyt mimo zařízení.

²⁸ MVČR: *Hodnocení systému péče o ohrožené děti* [online]. 2007 [cit. 2010-03-07]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_systemu3.pdf>

Jak je tedy patrné, právní úprava ČR neřeší tuto problematiku dostatečně. Účelnost a efektivita zákonem daných práv mladých lidí po opuštění ústavního zařízení zůstává otázkou. Naštěstí se v posledních letech stále rozrůstá síť neziskových organizací, které této ohrožené skupině lidí ve společnosti nabízejí pomoc. Situaci v pomoci státu o ústavní děti po odchodu ze zařízení by snad mohl změnit již zmiňovaný Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti, který si pomoc těmto lidem klade jako jeden z cílů.

5.1. Život po odchodu z dětského domova

V následující kapitole budu vycházet především z výzkumu provedeného v letech 1993 Matějčkem a kol., který byl zveřejněn v publikaci „Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace“ a z výzkumu z roku 2004, který zaznamenává život 183 mladých lidí, kteří opustili dětský domov v roce 2003. Výsledky tohoto výzkumu čerpám z publikace „Náhradní rodinná péče v praxi“ od Kovaříka. První jmenovaný výzkum sledoval skupinu 56 mladých lidí ve věku kolem 40 let, kteří vyrůstali v dětských domovech, a porovnává ji například s lidmi, kteří byli vychováni v SOS vesničkách nebo v pěstounských rodinách. V obou případech, především tedy v tom prvním, si je potřeba uvědomit, že prostředí dětského domova, ve kterém zkoumané osoby vyrůstaly, mělo jiný ráz, než mají dětské domovy dnes (viz. transformace zařízení na rodinné typy). Přestože situace mladých lidí opouštějící dětské domovy je i dnes nadále vážná, v praktické části této bakalářské práce bych ráda poukázala na to, že jsou tito lidé na odchod z dětského domova připraveni mnohem lépe, než tomu bylo dříve a prognóza o jejich budoucím životě již nemusí být zdaleka tak negativní.

5.1.1. Bydlení po odchodu z dětského domova

Kovaříkův výzkum považuje zajištění bydlení za nejobtížnější vůbec. Hned na druhém místě je pak oblast, která s bydlením bezpochyby souvisí, a to finanční. Nejčastěji mladí lidé odcházejí zpět ke své biologické rodině. Ve výzkumu Kovaříka se vrátilo do rodiny celých 35% mladých lidí. O tom, že tato varianta, ačkoliv nejvíce využívaná, je variantou většinou nejméně schůdnou se budu dále zmiňovat. Toto tvrzení vychází z výzkumu, který provedlo středisko Náhradní rodinné péče v roce 2003. Z tohoto výzkumu vyplývá, že rodinné zázemí, do kterého se děti vracejí, bývá ve 35% hodnoceno jako velmi problematické a v 64% procentech jako problematické. Pouze 1% rodin pak jako neproblematické.²⁹ Dále pak

²⁹ Kovařík, J. a kol. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Portál:Praha 2004. str. 119

využívají možnosti ubytování v azylových domech, ubytovnách, v dnešní době také v relativně nových typech zařízeních, a tím jsou domy na půli cesty. Velký počet mladistvých, a to především těch starších, zhruba od 20 let, kteří mají zajištěn stálý finanční příjem, pak odchází bydlet do podnájmu, ať už samostatně nebo s partnerem. Jak vyplývá z výzkumu prof. Matějčka, v pozdějším věku pak ve vlastním bytě bydlí již většina (70% mužů a 88% žen). Zajímavý vliv pohlaví na to, kde budou mladí lidé po odchodu z dětského domova žít, prokázal Kovařík. Zjistil, že muži odcházejí především k rodičům, příbuzným nebo do azylových zařízení, zatímco ženy využívají možnosti bydlení v podnájmu s partnerem nebo na ubytovnách.

Tabulka 4: Odchod do následné péče po skončení institucionální výchovy (zahrnuje veškerá institucionální zařízení)

<i>Počet dětí</i>	202	12308	1268
<i>Odchod do</i>	Azylového zařízení	Původní rodiny	Domu na půl cesty

Zdroj: MVČR, 2007³⁰

5.1.2. Fenomén domu na půli cesty

Zařízení Domu na půli cesty je definováno v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách jako jedna z forem služeb sociální prevence. § 53 tohoto zákona definuje služby sociální prevence takto: „*Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby.*“ Jejich cílem je pak pomoci těmto osobám překonat jejich nepříznivou sociální situaci a zároveň chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů. Zřizovatelem sociálních služeb může být obec, kraj, ministerstvo práce a sociálních věcí, ale také nestátní neziskové organizace a fyzické osoby. V případě domů na půli cesty jde především o neziskové organizace.

Domy na půli cesty jsou pak blíže charakterizovány v § 58. Cílovou skupinou osob, pro kterou jsou tato zařízení zřizována, jsou zpravidla mladí lidé do 26 let věku a to především ti, kteří opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě z jiných

³⁰ Z celkového počtu 17 454 dětí za období 1995-2004

MVČR: *Hodnocení systému péče o ohrožené děti* [online]. 2007 [cit. 2010-03-07]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_systemu3.pdf>

zařízení pro péči o děti a mládež. V menší míře pak také osoby, které byly propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Služba se ze zákona neposkytuje zdarma, ale za úplat. Úhradu nákladů za poskytování sociálních služeb hradí osoba ve výši sjednané ve smlouvě uzavřené s poskytovatelem služby.

Mezi základní poskytované služby domu na půli cesty patří tyto činnosti: poskytnutí ubytování, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, terapeutické činnosti a pomoc při prosazování práv a zájmů. Podrobnosti o rozsahu poskytovaných úkonů nalezneme ve vyhlášce 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. K těmto konkrétním úkonům, které dům na půli cesty klientovi poskytuje, patří:

- ubytování v prostředí, které má znaky bydlení v domácnosti, po dobu zpravidla nepřevyšující 1 rok;
- podpora a pomoc při využívání běžně dostupných služeb a informačních zdrojů;
- socioterapeutické činnosti, jejichž poskytování vede k rozvoji nebo udržení osobních a sociálních schopností a dovedností podporujících sociální začleňování osob;
- aktivity zaměřené na budování a rozvoj pracovních návyků a dovedností nezbytných pro integraci osob na trh práce;
- pomoc při komunikaci vedoucí k uplatňování práv a oprávněných zájmů.

V registru sociálních služeb je v současnosti evidováno 41 domů na půli cesty po celé České republice.³¹ Ve své praktické části bakalářské práce se k domům na půli cesty ještě vrátím a pokusím zjistit míru využití služeb domů na půli cesty mladými lidmi z dětských domovů v Královéhradeckém kraji.

5.1.3. Specifika dětí z dětských domovů

Otázka bydlení ovšem není jedinou oblastí, se kterou se mladí lidé po odchodu z dětského domova musejí vypořádat. Častým problémem je také **nedokončené vzdělání** nebo nízký stupeň dosaženého vzdělání a s ním související **nezaměstnanost**. Výzkum Kovaříka uvádí, že celých 35% mladistvých odešlo z dětského domova bez ukončeného vzdělání. Přestože 42% z nich tvrdilo, že budou dále studovat, většina z nich školu nedodělá. Jakmile totiž opustí brány

³¹MPSV: *Registr poskytovatelů sociálních služeb - Domy na půl cesty* [online]. 2007 [cit. 2010-01-03]. Dostupné z: http://iregistr.mpsv.cz/socreg/hledani_sluzby.do?SUBSESSION_ID=1261839291299_1&zak=&zaok=&sd=domy+na+p%C5%AFI+cesty

dětského domova, již je nemá kdo kontrolovat. Zatímco v dětském domově měli stanovený pevný řád, nastolený ranní budíček, teď mají najednou volnost, která se jim však stává osudnou. Pravdou tedy je, že i ti co mají po odchodu z dětského domova zajištěnou práci, tak u ní moc dlouho nevydrží. Nemají totiž dostatečně osvědčené pracovní návyky. Nezaměstnanost je pak příčinou špatné finanční situace a materiálního zázemí, která může vést až k sociálnímu vyloučení. Mladí lidé z ústavních zařízení pak bývají často řazeni mezi tzv. potencionální bezdomovce.³²

Další problematickou oblastí je dopad psychické deprivace na budoucí **partnerský a rodičovský život**. V této oblasti se nejvíce odráží vliv citového strádání a absence rodinného prostředí v průběhu pobytu v dětském domově. Mívají problém navazovat pevné, hluboké vztahy, bývají často citově oploštělí, závislí, poddajní (často se pak stávají oběťmi násilí) nebo naopak chladní až agresivní.³³ Důsledkem toho je pak vysoký podíl svobodných a rozvedených jedinců, jak dokazuje Matějčkův výzkum. Svobodní zůstávají především muži (celých 33%), i rozvodovost bývá u mužů častější než u žen. Autor dále dokazuje, že tyto obtíže v partnerských vztazích muži pociťují většinou už od mládí. Tuto mužsko-ženskou diferenciaci pak vysvětluje nevyrovnaným poměrem mužského a ženského elementu v časné výchově, protože dívky v dětských domovech mají přece jen více přijatelných ženských vzorů než chlapci vzorů mužských. Zajímavé bylo zjištění, že muži i dívky z dětských domovů mívají v dospělosti 2 a více dětí. Bohužel je však známo, že děti rodičů z dětských domovů často samy také končí v ústavních zařízeních.

Poslední oblastí, která je často medializována, je **trestná činnost** dětí z dětských domovů. Z hodnocení systému péče o ohrožené děti, který si nechalo zpracovat ministerstvo vnitra ČR v roce 2007, vyplývá, že z celkového počtu 7 532 dětí, které během deseti let (1995 – 2004) opustily dětské domovy, jich 2 328 (31 %) spáchalo trestnou činnost. Z dětí, které se trestné činnosti dopustily:

- 432 dětí (18,5 %) se dopustilo trestné činnosti před a během institucionální péče;
- 1 866 dětí (87,5 %) se dopustilo trestné činnosti až po opuštění institucionální péče;
- do roka po skočení institucionální péče spáchalo trestný čin 80 dětí (4 %), další (86%)

³² do této skupiny patří osoby, kterým bezdomovectví reálně hrozí z důvodu nevhodných nebo nejistých bytových podmínek. Zdroj: ŠTĚCHOVÁ, M., et al. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie - Závěrečná zpráva* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci 2008. [cit. 2009-12-29]. Dostupné z: <<http://www.ok.cz/iksp/docs/344.pdf> >

³³ Kovařík, J. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Portál 2004. Str. 143.

začaly páchat trestnou činnost až po roce.³⁴

Na problematiku trestné činnosti osob, jež vyrostly v dětských domovech, přitom již dávno předtím upozornil ve výše zmíněném výzkumu prof. Matějček. V jeho výzkumném vzorku se do rozporu se zákonem dostala celá třetina korespondentů. Kovařík (2004) pak uvádí, že většinou jsou tito mladiství trestaní za tzv. nenásilné činy (opakované krádeže, podvody apod.).

Zajímavostí je, že nejčastěji se trestné činnosti dopouštějí mladí lidé, kteří po skončení institucionální výchovy odcházejí do původní rodiny. V roce 1995-2004 jich bylo 12 308, přičemž do jednoho roka se jich dopustilo trestné činnosti 11%, po roce pak až 56%. Z dětí, které odešly do domů na půli cesty, nebo do zařízení služeb sociální prevence se dopustilo trestné činnosti do jednoho roka 4 % z nich. Po jednom roce po opuštění institucionální péče 40 %.³⁵

³⁴ MVČR: *Hodnocení systému péče o ohrožené děti, příloha č. 1- Informace k problematice svěřenců jednotlivých typů zařízení pro výkon ústavní, respektive ochranné výchovy* [online]. Publikováno 16.10.2007 [cit. 2009-12-30]. Dostupné z: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/prevence/mladez1016/priloha1.pdf>>

³⁵ MVČR: *Hodnocení systému péče o ohrožené děti* [online]. 2007 [cit. 2010-03-07]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_systemu3.pdf>

6. ODCHOD MLADÝCH LIDÍ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ V KRÁLOVÉHRADECKÉM KRAJI

6.1. Školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

Charakteristika kraje

Královéhradecký kraj je tvořen pěti okresy – Hradec Králové, Jičín, Náchod, Rychnov nad Kněžnou a Trutnov. V celém kraji, kde žije celkem 554 181 obyvatel³⁶, je zřízeno celkem 13 školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Tvoří je:³⁷

Název zařízení	Počet zařízení v kraji
Diagnostický ústav	1
Dětský domov	7
Dětský domov se školou	3
Výchovný ústav	2

Dětský diagnostický ústav je společně s dvěma výchovnými ústavami a třemi dětskými domovy se školou zřizován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Zřizovatelem ostatní zařízení, tedy všech dětských domovů, je Královéhradecký kraj.

Adresář všech zařízení mimo dětských domovů:

- Dětský diagnostický ústav, středisko výchovné péče, základní škola a školní jídelna, Hradec Králové, Říčařova 277
- Dětský domov se školou a základní škola, Kostelec nad Orlicí, Tyršova 7
- Dětský domov se školou, základní škola a školní jídelna, Horní Maršov, Temný Důl 16
- Dětský domov se školou, základní škola a školní jídelna, Vrchlabí, Al. Jiráska 617
- Výchovný ústav Husův domov a školní jídelna, Dvůr Králové nad Labem, Vrchlického 700
- Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna, Hostinné, B. Smetany 474

³⁶ Stav ke konci roku 2008. Zdroj: Královéhradecký kraj: *O kraji* [online]. Strana naposledy edit. 2009-02-26 [cit. 2009-12-21]. Dostupné z: <<http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/kraj-volene-organy/kralovehradecky-kraj/statisticke-udaje-108/>>

³⁷ Stav k 13.10.2009 (zřizovatel MŠMT ČR) a 7.12.2009 (zřizovatel kraj). Zdroj: Královéhradecký kraj: *Adresář škol a školských zařízení v Královéhradeckém kraji* [online]. Strana naposledy edit. 2009-09-07 [cit. 2009-12-21]. Dostupné z: <<http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/kraj-sky-urad/skolstvi/vzdelavani/adresar-skol/adresar-skol-a-skolskych-zarizeni-v-kralovehradeckem-kraji--309/>>

6.2. Seznam dětských domovů v kraji

➤ Dětský domov, speciální mateřská škola a školní jídelna Broumov

Zařízení pro děti od 3 let bez výrazných kázeňských problémů.

Adresa: 550 01 Broumov, Masarykova 246

Kontaktní údaje: ddaspms@cmail.cz, 491 523 591

Ředitel/ka: Mgr. Hana Židová

Součástí zařízení: dětský domov, speciální mateřská škola zajišťující předškolní výchovu a péči o děti mentálně, smyslově nebo tělesně postižené a o děti s vadami řeči či o děti s více vadami a školní jídelna

Kapacita dětského domova: 32 lůžek, 4 rodinné skupiny

Celkový počet pracovníků:		29
Z toho:	Ředitel	1
	Vedoucí vychovatel	1
	Vedoucí učitel	1
	Vychovatelé	3
	Učitelé	18
	Asistenti pedagoga	5

➤ Dětský domov, základní škola a školní jídelna Dolní Lánov

Adresa: 543 41 Lánov, Dolní Lánov 240

Kontaktní údaje: ddzvsdl@volny.cz, 499 522 209

Ředitel/ka: Mgr. Karel Kraus

Zařízení pro děti od 6 let bez výrazných kázeňských problémů. Aktuálně není v plném souladu s právním předpisem, neboť děti s rozhodnutím o zařazení do zvláštní školy se vzdělávají ve školách, které jsou součástí DD.

Součástí zařízení: dětský domov, základní škola praktická, základní škola speciální, školní jídelna

Kapacita dětského domova: 32 lůžek, 4 rodinné skupiny

Celkový počet pracovníků:		24
Z toho:	Ředitel	1
	Vedoucí vychovatel	1
	Vychovatelé	11
	Učitelé	6

Asistenti pedagoga 5

➤ ***Dětský domov a školní jídelna Nechanice***

Adresa: 50315 Nechanice, Hrádecká 267

Kontaktní údaje: dd-nechanice@volny.cz, 495 441 213

Ředitel/ka: Mgr. Luboš Holeček

Zařízení pro děti od 3 let bez výrazných kázeňských problémů

Součástí zařízení: dětský domov, školní jídelna

Kapacita dětského domova: 56 lůžek, 6 rodinných skupin

Celkový počet pracovníků: 20

Z toho:	Ředitel	1
	Zástupce ředitele	1
	Vychovatelé	14
	Psycholog	1
	Asistenti pedagoga	3

➤ ***Dětský domov Potštejn***

Adresa: 517 43 Potštejn, Českých bratří 141

Kontaktní údaje: dd.potstejn@worldonline.cz, 494 546 565

Ředitel/ka: Bc. Kateřina Süssová

Zařízení pro děti od 3 let bez vážných kázeňských problémů.

Součástí zařízení: dětský domov, školní jídelna

Kapacita dětského domova: 16 lůžek, 2 rodinné skupiny

Celkový počet pracovníků: 9

Z toho:	Ředitel	1
	Vychovatelé	5
	Asistenti pedagoga	3

➤ ***Dětský domov a školní jídelna Sedloňov***

Adresa: 51791 Deštné v Orlických horách, Sedloňov 153

Kontaktní údaje: ddsedlonov@centrum.cz, 494 660 379

Ředitel/ka: Mgr. František Veverka

Zařízení pro děti od 3 let bez vážných kázeňských problémů.

Součástí zařízení: dětský domov, školní jídelna

Kapacita dětského domova: 36 lůžek, 4 rodinné skupiny

Celkový počet pracovníků: 16

Z toho:	Ředitel	1
	Vedoucí vychovatel	1
	Vychovatelé	11
	Asistenti pedagoga	2
	Externí speciální pedagog	1

➤ ***Dětský domov a školní jídelna Vrchlabí***

Adresa: 54301 Vrchlabí, Žižkova 497

Kontaktní údaje: detsky.d.vr@worldonline.cz, 499 421 516

Ředitel/ka: PhDr. Alena Dědečková

Zařízení pro děti od 3 let bez vážných kázeňských problémů.

Součástí zařízení: dětský domov, školní jídelna

Kapacita dětského domova: 24 lůžek, 3 rodinné skupiny

Celkový počet pracovníků: 10

Z toho:	Ředitel	1
	Vedoucí vychovatel	1
	Vychovatelé	6
	Asistenti pedagoga	2

➤ ***Dětský domov, základní škola, školní družina a školní jídelna Kostelec nad Orlicí***

Adresa: 51741 Kostelec nad Orlicí, Pelclova 279

Kontaktní údaje: ddzskostelec@quick.cz, 494 323 618

Ředitel/ka: Mgr. Vojtěch Bek

Zařízení pro děti od 6 let s mírnějšími výchovnými problémy, v současné době jde o tzv. „hraniční zařízení“, postupně se přeměňuje na dětský domov se školou, stejně jako dětský domov v Lánově není v plném souladu s právním předpisem, neboť děti s rozhodnutím o zařazení do zvláštní školy se vzdělávají ve školách, které jsou součástí DD.

Součástí zařízení: dětský domov, speciální škola, školní jídelna

Kapacita dětského domova: 32 lůžek, 4 výchovné skupiny

Celkový počet pracovníků: 26

Z toho:	Ředitel	1
	Vedoucí vychovatel	1

Vychovatelé	10
Asistenti pedagoga	4
Učitelé	10

6.3. Charakteristika Domů na půli cesty v kraji

➤ *Dům na půli cesty Jičín*

Jedná se o jednopatrový dům nacházející se poblíž centra města, provozovatelem je Oblastní spolek Českého Červeného kříže Jičín.

- Celková kapacita zařízení je 8 bytových jednotek
- 2 bytové jednotky upraveny na kanceláře a společenské prostory
- Ubytovací kapacita pro klienty je 5 bytových jednotek pro max. 8 klientů
- Byty jsou I. kategorie o velikosti 1+0 a 1+1 s vlastní kuchyňkou a sociálním zařízením (sprchový kout, WC)
- Každý byt má základní vybavení tzn. kuchyňskou linku s vybavením, ledničku, koberce, lůžkoviny apod.
- Personální obsazení – ředitelka, ekonomka, sociální pracovník, sociální pracovníce, pomocný personál
- Společné místnosti – terapeutická místnost s PC, kuchyňka, prádelna
- V roce 2009 využilo službu celkem 11 klientů³⁸

➤ *Dům na půli cesty Náchod*

Dům ležící na příjezdové cestě do centra města, provozovatelem zařízení je Farní charita Náchod.

- Celková kapacita zařízení je 11 uživatelů
- Formy poskytování sociální služby – akutní pobyt (priorita stabilizace a akutní pomoci), komunitní režim (důraz na individuální pomoc), samostatný pobyt
- V roce 2008 využilo služeb v zařízení 37 uživatelů
- Poskytování ubytování se sociálním zázemím, zprostředkování kontaktu uživatelů se společenským prostředím, realizaci sociálně terapeutických činností, možností přípravy

³⁸ Oblastní spolek ČCK Jičín: *Dům na půl cesty* [online]. [cit. 2010-03-07]. Dostupné z: <<http://www.ckjc.ic.cz/socialni-pomoc#dpc>>

stravy včetně pomoci při její přípravě, podpora při osvojování hygienických návyků, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů³⁹

O dalších neziskových organizacích v Královéhradeckém kraji, které pomáhají této ohrožené skupině jedinců v naší společnosti, se zmiňuji v rámci výzkumu.

6.4. Kvalitativní výzkum

Pro svou praktickou část jsem si vybrala kvalitativní výzkum, jehož podstatou je do hloubky a kontextuálně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací. Logika takového výzkumu je induktivní, tedy teprve po nasbírání dat výzkumník začíná pátrat po pravidelnostech a souvislostech a formuluje předběžné závěry. Výstupem je pak formulace nových hypotéz či teorií, získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme a odhalení a porozumění tomu, co je podstatou těchto jevů.⁴⁰

„Hypotézy či teorie vzniklé na skladě kvalitativního výzkumu však není možné zobecňovat, Jsou platné jen pro vzorek, na kterém byla data získána.“ (Švaříček, Šeďová, 2007, str. 25)

Výzkumný cíl

Výzkumným cílem je, na základě rozhovorů s řediteli dětských domovů, popsat jak vypadá příprava dětí v dětském domově na budoucí samostatný život, prozkoumat jednotlivé formy pomoci těmto dětem při odchodu z dětského domova a porozumět negativním dopadům života v dětském domově na život mladých lidí po opuštění dětského domova v Královéhradeckém kraji.

Výzkumné otázky

Výzkumné otázky by měly tvořit jádro celého výzkumu. Plní dvě základní funkce: měly by pomáhat zaostřit výzkum tak, aby poskytl výsledky v souladu se stanovenými cíli, a ukázat cestu, jak výzkum vést. Představují tedy další zúžení a konkretizování výzkumného cíle.⁴¹

Výzkumná otázka byla definována tedy následovně: *Jaké negativní důsledky má pobyt v dětském domově na budoucí samostatný život mladých lidí v něm vyrůstajících a jakým*

³⁹ Farní charita Náchod: *Dům na půli cesty* [online]. [cit. 2010-03-07]. Dostupné z:

<<http://www.charitanachod.cz/pages/dpc.htm>>

⁴⁰ Švaříček, R., Šeďová, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Portál:Praha 2007. Str. 24.

⁴¹ Švaříček, R., Šeďová, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Portál:Praha 2007. Str. 69.

způsobem je jim předcházeno? Tuto širokou otázku jsem si rozdělila do následujících dílčích výzkumných otázek:

- a) Jak vypadá příprava dětí na samostatný život v průběhu celého pobytu v dětském domově?
- b) Jaká konkrétní opatření přijímá dětský domov několik roků před odchodem mladého člověka z dětského domova?
- c) S jakými organizacemi dětský domov v tomto ohledu spolupracuje a jaká je jejich konkrétní činnost?
- d) S jakými nejčastějšími problémy se mladí lidé po odchodu z dětského domova potýkají?
- e) Jakým způsobem je těmto mladým lidem pomáháno v jejich nesnadném životě několik let po odchodu z dětského domova?

Metoda výzkumu a sběr dat

Pro tuto práci jsem si zvolila nejčastější metodu sběru dat v kvalitativním výzkumu, a to rozhovor (interview). Tato metoda se vzhledem k cílům mého výzkumu jeví jako nejpříjemnější. Všechny provedené rozhovory měly polostrukturovanou formu. Předem jsem měla připraveno několik základních otázek, které byly v průběhu rozhovorů dále konkretizovány a rozváděny. Tyto otázky byly rozděleny do následujících tří kategorií, které byly využity při následné interpretaci získaných dat:

- příprava na samostatný život v průběhu pobytu v dětském domově;
- příprava na odchod z dětského domova 2,3 roky před odchodem a samotný odchod z dětského domova;
- život mladých lidí po opuštění dětského domova.

Všechny rozhovory byly realizovány v prostředí jednotlivých dětských domovů. Měla jsem tak možnost poznat prostředí, ve kterém děti vyrůstají. Metodu pozorování jsem využila pro popsání zázemí jednotlivých dětských domovů, kterých se výzkum týkal. Do tohoto popisu jsem se snažila nevnášet subjektivní pocity.

Rozhovory byly vedeny většinou s řediteli dětských domovů, případně s vychovateli a byly realizovány v průběhu listopadu a prosince 2009. V případě jednoho z dětských domovů mi byly některé otázky zodpovězeny již v dubnu 2009 během praxe, kterou jsem zde vykonávala. Délka rozhovorů se pohybovala od 60 do 90 minut.

6.4.1. Výzkumný soubor

Rozhovory byly provedeny ve čtyřech náhodně vybraných dětských domovech v kraji - Dětský domov a školní jídelna Nechanice, Dětský domov Potštejn, Dětský domov a školní jídelna Vrchlabí a Dětský domov, základní škola, školní družina a školní jídelna Kostelec nad Orlicí. Posledně jmenovaný dětský domov jsem vzhledem ke zjištěným skutečnostem do svého výzkumného vzorku nakonec nezahrnula. Tento dětský domov momentálně získává charakter dětského domova se školou. Celkové zázemí domova a výchova dětí musí být přizpůsobena jejich výchovným problémům a i odchod z dětského domova může být daleko problematičtější než u dětí z běžných dětských domovů. Data získaná v tomto „dětském domově“ by v konečném důsledku mohla zkreslovat celkový výsledek provedeného výzkumu.

Stručný popis jednotlivých zařízení

Dětský domov a školní jídelna Vrchlabí

Tento dětský domov byl zřízen v roce 1962 v dvoupatrové vile. Vnitřní uspořádání budovy je od roku 2002, v souvislosti s přijetím nového zákona č. 109/2002 Sb., přizpůsobeno pro činnost dětského domova se třemi rodinnými skupinami. V jednotlivých patrech vznikly 3 samostatné byty. V horním patře by v budoucnu měl vzniknout ještě byt tzv. startovací, jsou pro něj zde vyhrazeny prostory, bohužel však v současné době chybí finanční prostředky na jeho vybudování. Zachována byla v přízemí pouze společná jídelna a kuchyň. Rodinné skupiny jsou zcela heterogenní se zachováním sourozeneckých vazeb. V současné době je kapacita zařízení (24 lůžek) téměř plná. V porovnání s ostatními dětskými domovy v kraji zde již řadu let vyrůstají děti bez mentálního postižení a to zpravidla až od šesti let. Děti předškolního věku se velmi úspěšně daří umisťovat do náhradních rodin. V každém bytě se nachází velký obývací pokoj pro trávení společných chvil, čtyři pokoje po dvou lůžkách, sociální zázemí a menší kuchyň s jídelním stolem. Materiální vybavení je na velice dobré až nadstandardní úrovni. Estetický vzhled všech prostor dětského domova působí příjemným dojmem. Součástí zařízení je také zahrada s dětským hřištěm. Ke každé skupině jsou ustanoveni dva stálí pedagogové. Ředitelka a vedoucí vychovatelka se střídají nepravidelně v jednotlivých bytech dle potřeby. Noční službu pak zajišťuje vždy jeden asistent pedagoga. Děti navštěvují mateřskou školu a základní školu ve Vrchlabí, střední školy a střední odborná učiliště, případně vysoké školy pak v okolních městech.

Dětský domov Potštejn

Zázemí dětského domova tvoří dvě budovy, z nichž jednu užívají děti (slouží pro realizaci výchovně vzdělávacího procesu) a druhá je určena jako provozní zázemí. V této druhé části je zřízen i dvoulůžkový startovací byt. Pro sportovní a relaxační činnosti je využívána zahrada s dětským hřištěm, ohništěm a bazénem. Dvě rodinné skupiny jsou umístěny do vlastních „bytů“, které tvoří ložnice s 1 – 3 lůžky, obývací pokoj, kuchyň, jídelna a sociální zázemí. V přízemí jednoho z bytů je společná jídelna. Děti mají k dispozici běžné domácí spotřebiče, audio i video přehrávače a počítače, materiální zázemí je zcela vyhovující. Do jednotlivých bytů je možno vcházet svým vlastním vchodem, což ještě více utváří dojem samostatných bytových jednotek. Vzhledem k tomu, že jde o nejmenší dětský domov v České republice vůbec, na prvním pohled vůbec tento domek nevypadá jako dětský domov, ale opravdu jako rodinný dům. V posledních letech jsou do dětského domova Potštejn s kapacitou 16 lůžek, umístovány především starší děti, zhruba od 10 let. V současnosti je průměrný věk dětí 15 let, ani jeden není romského původu a dvě děti jsou lehce mentálně nebo tělesně postiženy. Vzhledem k malé kapacitě domova a možnosti specifitějšího individuálního výchovného působení sem bývají umístovány děti často v minulosti velmi týrané, zneužívané či zanedbávané. Každé rodinné skupině jsou přiděleni dva stálí vychovatelé. Další vychovatelé či asistenti pedagoga se ve skupinách střídají dle potřeb nebo zajišťují výchovný dohled v noci.

Dětský domov a školní jídelna Nechanice

Dětský domov realizuje svoji činnost v třípodlažní budově na okraji města, která byla v roce 1972 doplněna o přístavbu. V celém objektu je pět rodinných bytů. Skupiny jsou heterogenní, se zachováním sourozeneckých vazeb. Nachází se tu ovšem ještě šestý byt, kterým je tzv. startovacím. Byty rodinných skupin sestávají z kuchyňky, obývacího pokoje s jídelním stolem, tří až čtyř ložnic po dvou lůžkách, pokoje pro vychovatele a sociálního zázemí. Prostory bytů jsou vkusně a moderně vybaveny. Byty jsou vybaveny základními domácími spotřebiči, děti mají v několika pokojích k dispozici počítače, audiovizuální techniku apod. Potřeby pro volný čas jsou rovněž zabezpečeny v dostatečné míře. V domově se dále nachází místnost (klubovna), ve které se děti scházejí po vyučování před odchodem do svých bytů, společná jídelna a provozní zázemí. K zájmovým a relaxačním činnostem je využíván pozemek v blízkosti dětského domova s vzrostlými ovocnými a okrasnými stromy a menší zahrádkou, kde děti samy pěstují nejrůznější plodiny. Jsou na něm umístěny taktéž průlezky a další venkovní tělovýchovná zařízení, víceúčelové hřiště a ohniště. Nedávno zde byl vybudován také zastřešený bazén. Asi třetina dětí je v současnosti romského původu, mentálně či tělesně

postižené děti se zde nenacházejí a věkové rozložení zcela odpovídá zákonným normám, tedy jsou tu děti od 3 let až do dospělosti. Děti navštěvují místní mateřskou a základní školu. Do středních škol dojíždějí do okolních měst. Ke každé rodinné skupině jsou přiděleni dva kmenoví vychovatelé. Další vychovatelé slouží jako tzv. „pendleři“ – podle předem stanoveného rozvrhu služeb vykonávají činnost u různých rodinných skupin (zástupy, nemoci, dovolené apod.).

6.4.2. Analýza a interpretace získaných dat

Získaná a přepsaná data z jednotlivých rozhovorů jsem analyzovala pomocí metody tzv. otevřeného kódování. „Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebírány, konceptualizovány a složeny novým způsobem.“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, s.211)

V průběhu této analýzy jsem využila strategii konstantní komparace. Zjednodušeně lze říci, že jde o neustálé porovnávání vytvořených kódů a hledání podobností a rozdílů mezi nimi.⁴² Výsledná interpretace dat, kterou zde uvádím, je rozdělena do již zmiňovaných tří kategorií a snaží se zachytit podstatné informace, které z rozhovorů vzešly a které korespondují s cíly celého výzkumu. Jde o souvislý text doplněný přímými citacemi odpovědí ředitelů. Tak aby byla zachována anonymita, označuji tyto citace písmeny A, B a C.

Příprava na samostatný život v průběhu pobytu v dětském domově

Ve všech dětských domovech se děti s potřebami běžného mimoústavního života seznamují při **sebeobslužných činnostech**, jako je úklid, praní, vaření. Například v Nechanicích mají v každém bytě vytvořený seznam činností rozdělených podle místností, jako mytí nádob, úklid obývacího pokoje, zametání a vytírání chodby, úklid v koupelně apod. Každé dítě má na starost jednu místnost a po týdnu dochází ke střídání. Samozřejmostí je udržování pořádku ve vlastním pokoji. Ve všech třech dětských domovech se nachází společná kuchyň a jídelna. Přes týden je tedy dětem jídlo připravováno, učit vařit a připravovat si jídlo se děti učí samostatně v průběhu víkendu nebo při mimořádných událostech, jako jsou Vánoce, Velikonoce apod. I velké prádelny jsou dnes minulostí. Všechny rodinné buňky mají vlastní pračku, s dohledem vychovatelky si děti své oblečení perou a žehlí samy, samozřejmě s ohledem na věk dítěte. Všude se děti také podílejí na údržbě a úklidu společných prostor v budově i venku na zahradě. Převážně chlapci se také zapojují do menších oprav dle potřeby. Dá se tedy říci, že v tomto směru jsou, po transformaci dětských domovů na rodinné typy, děti vychovávány a vedeny k samostatnosti, tak jako v běžných rodinách.

⁴² Švaříček, R., Šed'ová, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Portál:Praha 2007. Str. 211.

„...dělba práce v rodině je však přirozenější, v dětském domově je nutné zajistit některé služby, jinak by byly z vychovatelek uklízečky.“ (A)

Menší problémy se vyskytly při otázkách **hospodaření s penězi**. Všichni ředitelé a vychovatelé se vyjádřili, že je v tomto ohledu svazují zákony a vyhlášky. Je pravdou, že ze zákona děti mají dostávat kapesné, ale v zásadě si vlastně nemohou za něj koupit, to co chtějí nebo co vychovatelé považují za správné, aby si koupily „z vlastního“. Při své praxi jsem se setkala s následujícím případem. Chlapec (9 let) již po několikáté ztratil kroužtko. Paní vychovatelka mu tedy nařídila, že si dojde koupit do obchodu nové, ale jelikož už to bylo poněkoli káté, koupí si ho za své kapesné. Na první pohled správné výchovné působení je ovšem v rozporu se zákonem. Všechny děti mají totiž nárok na plné přímé zaopatření, které zahrnuje i úhradu školních pomůcek. Takovýto postup je proto vlastně nezákonný. Bylo mi možno nahlédnout do jedné z inspekčních zpráv, kde byl tento dětský domov za podobný případ dokonce kritizován. Je ovšem pravdou, že pak dětem na vlastní potřebu peníze nezbývají a že tedy nejde o kapesné v pravém slova smyslu. V Potštejně to řeší následujícím způsobem. Děti z určené výše kapesného dostávají jen určitou částku, za kterou si mohou pořídit co chtějí a záleží čistě na nich, zda-li je utratí všechny první den po obdržení. Druhá část kapesného je dětem uschovávána a za ušetřené peníze si pak mohou koupit cennější věci, o které mají zájem nebo jsou tyto úspory využívány právě v takových případech, jako výše zmíněný. Výše kapesného pak ve všech domovech není formální. To znamená, že pravidelně bývá vypracováno měsíční hodnocení s návrhem částky kapesného. Výše kapesného se tak odráží od chování dítěte a je výrazným stimulačním a motivačním faktorem ve výchovně-vzdělávacím systému.

„Otázka hospodaření s penězi je hodně složitá. Děti dostávají dle zákona určitou výši kapesného, ze kterého si kupují jen nějaké drobnosti...kapesné většinou hned utratí. Společně s asistentem pedagoga také nakupují veškeré ošacení, sami si ho vybírají, přehled o cenách tedy mají. Větších nákupů potravin se však účastní jen zřídka.“ (B)

Ve všech domovech také dbají na to, aby si děti byly schopny **nakoupit a zařídit potřebné věci**. Zpravidla od 15 let navštěvují se sociální pracovníci či vychovatelkou příslušné úřady. Že by nebyly schopni v budoucnu si zařídit běžné věci, jako je například vyplnění složenky, ředitelé odmítají.

„V tomto směru nabízejí pomoc i různé nadace a občanská sdružení...v současné době například žádá o grant s touto tematikou Centrum andragogiky v Hradci.“ (B)

Všechny děti mají dostatečné **materiální zázemí**. Mají přístup k literatuře, k počítači, mají dostatek hraček, společenských her a sportovního vybavení. Ředitelé se domnívají, že v tomto

ohledu tedy nejsou „jejich“ děti ochuzeny oproti jiným dětem, spíše naopak. Všude je také myšleno na soukromí každého dítěte. Dětské pokoje si většinou děti mohou zařídit podle svých představ, tak aby se tam cítily dobře. Všechny vychovatelé umožňují dětem vyjádřit se ke všem skutečnostem, podílejí se na plánování společných činností a v případě potřeby se mohou kdykoliv svěřit komukoliv ze zaměstnanců. Vychovatelé se tak snaží o to, aby byly děti schopny v budoucnu **se prosadit a samostatně se rozhodovat**.

Mnohdy se také tvrdí, že děti z dětských domovů jsou **uzavřeny před okolním světem**. Z rozhovorů vyplynulo, že tento pocit je naprosto mylný. Děti navštěvují místní školky, školy nebo i dojíždějí do okolních měst, navštěvují různé kroužky, účastní se nejrůznějších nejen kulturních akcí, též prázdninová činnost je velmi pestrá. O volném čase se mohou scházet se svými kamarády, spolužáky a využívat tohoto volného času dle libosti, samozřejmě s ohledem na věk a výchovná opatření.

„Nemám ten pocit, jen má vše svůj řád a pravidla. Základním pravidlem je fakt, že nárok na osobní volno a svobodné trávení volného času mají děti po splnění svých povinností.“ (C)

Mají tedy dostatek příležitostí ke kontaktu s okolím, k navazování vztahů mimo domov a přijímání potřebných zkušeností zvenku. V Potštejně si dokonce hlídají, aby alespoň dva dny v týdnu dítě tento volný čas mělo a využívalo ho. Tím se snaží odbourat pocit určitého stereotypu a přesně narozvrhovaného času, který ve všech dětských domovech bohužel vždy v určité míře bude.

Ve všech zařízeních se dbá na **vzdělání** dětí s ohledem na schopnosti a možnosti každého dítěte. Především v dětském domově ve Vrchlabí se paní ředitelka několikrát vyjádřila, že úspěšně dokončené vzdělání je u nich jednou z priorit celé výchovně-vzdělávací činnosti. K úspěšnému dosažení tohoto cíle možná napomáhá fakt, že jsou zde především starší děti, stejně tak jako v Potštejně. Naopak v Nechanicích bývá odpolední příprava do školy často nesnadným úkolem pro jednu vychovatelku, vzhledem k věkovému rozložení dětí. Menší děti vyžadují větší pozornost a k tomu některé děti v tomto domově mají poruchy pozornosti a učení. Zdejší vychovatelky to považují za jednu z nevýhod heterogenních skupin. Těch výhod je ovšem nesporně více.

Jednou z nich je **pečování starších dětí o mladší**, které v Nechanicích přirozeně funguje a pro budoucí rodinný život má nemalý význam. A samy paní ředitelky v ostatních dvou domovech uznávají, že absence mladších dětí v domově může být jeden z důvodů problémů s výchovou dětí v budoucnu.

„...no, ale jestli máte představu o tom, že si v DD hrají děti na bratry a sestry, tak je to představa nereálná.“ (A)

Všechna zařízení v dostatečné míře přijímají opatření před rozšířením **sociálně-patologický jevů**. Mluví s dětmi o nebezpečí, jakým jsou drogy, alkohol, od určitého věku též otevřeně s dětmi diskutují o otázkách pohlaví a sexuality.

„U nás v zařízení pracuje metodik prevence, který v souladu s celostátní Strategii prevence sociálně-patologických jevů zpracovává tzv. Minimální preventivní program se zaměřením na aktuální témata. Určitě mezi ně patří právě prevence kouření a užívání návykových látek i sexuální osvěta.“ (B)

Často deklarovanou skutečností, o které jsem se také zmiňovala v první části této práce, je nutnost **mužských vzorů** ve výchově. Bohužel ve většině dětských domovů v České republice muže vychovatele nenajdeme. Proto jsem zjišťovala, jestli se alespoň v některém ze zkoumaných domovů mužského vychovatel nepodařilo zaměstnat. Zjištěné informace byly více než pozitivní. V Nechanicích se na výchovně-vzdělávacím procesu podílejí tři muži (ředitel, zástupce ředitele a psycholog), v Potštejně dva (domovník a asistent pedagoga), čímž je alespoň částečně vytvořena nabídka identifikačních modelů chování a možnost konfrontace s mužským faktorem. Ve Vrchlabí je pak zaměstnán jeden muž, který zde pracuje jako školník a řidič v jedné osobě. V minulosti zde pracoval jeden vychovatel.

„Mužský vzor dětem chybí, příliš velké změny však neočekávám z důvodů časových a finančních včetně požadavků na vzdělání.“ (B)

Během své praxe jsem získala pocit, že se u jednotlivých rodinných skupin **střídá příliš vychovatelů** a kolikrát se metody a způsoby výchovy u různých vychovatelek zásadně lišily a děti tak mohou mít problém s pochopením, co se tedy od nich očekává a jaké chování a jednání je to správné. Proto i na tuto skutečnost jsem se při rozhovorech zaměřila. A je pravdou, tak jak uvedla jedna z ředitelek, že i v rodině můžou rodiče mít odlišný názor na výchovu a vždy je v rukou těch vychovatelů, jakým způsobem spolu budou nebo nebudou komunikovat a hledat společná řešení.

Příprava na odchod z dětského domova 2,3 roky před odchodem a samotný odchod z dětského domova

Již zhruba od 15 let se vychovatelé snaží děti **informovat o tom, co je čeká**, až opustí dětský domov, snaží se je připravit na to, že to nebude lehké období v jejich životě.

„Myslím si, že jsou dostatečně informováni o možných nástrahách, jak se s nimi však vyrovnají po odchodu z DD je věc druhá...“ (C)

Zároveň se shodují v tom, že pomoc od státu pro tyto děti je v České republice na velmi špatné úrovni, oproti jiným zemím. Dá se říci, že veškerá podpora je na samotných dětských

domovech a na neziskových organizacích. Právě bez občanských sdružení a nadací, by podle názoru dotázaných, byla situace ještě daleko horší a všichni jsou velice rádi, že takováto sdružení na pomoc dětem z dětských domovů existují a nadále se jejich počet rozrůstá. Než přejdu k činnosti těchto organizací, vrátím se k pomoci samotných dětských domovů této dospívající mládeže.

Dva dětské domovy z výzkumného souboru mají zřízené tzv. **startovací byty**. Nejefektivněji svou úlohu plní v Nechanicích. Tento byt je zde využíván mladistvými již zhruba od 16 let, a to převážně těmi, kteří přes týden tráví čas na internátech při středních školách a do dětského domova se vracejí na víkendy. Tato „rodinná skupina“ již nemá stanoveny kmenové vychovatele, děti se o sebe zde starají „samy“, ale v případě nutnosti a potřeby se samozřejmě můžou na vychovatelku, která má příslužbu obrátit. Startovací byt v Potštejně je určen pro dvě osoby a je využíván nejčastěji v případě, že se pro někoho z dospělých klientů nepodaří najít vhodné bydlení. Za určitých podmínek pak může zůstat bydlet tady, a to maximálně jeden rok. Ve Vrchlabí mají vyhrazeny pro tento byt prostory, ale momentálně scházejí potřebné finance pro rekonstrukci.

Všechny dětské domovy odmítají to, že by jejich klienti byli po dovršení dospělosti posláni na ulici. Předtím než mladého člověka propustí, vždy mu **pomohou najít bydlení** a pokud již nestuduje tak i **zaměstnání**.

Většina mladých lidí, kteří studují, zůstává v dětském domově až do ukončení vzdělání, někteří se však hned po dovršení 18 let **touží osamostatnit** a bezhlavě se vrhají do života. Tuto skutečnost mi potvrdily všechny tři dětské domovy. Bohužel je nikdo nemůže v dětském domově držet, a tak se často pak stává, že tito mladí lidé nedokončí své vzdělání, jelikož po opuštění bran dětského domova jsou najednou volní, nemá je kdo kontrolovat, kdo motivovat. Po nějaké době bývá obvyklé, že přijdou zpátky do dětského domova a uznají, že to byla chyba, že měli poslechnout rady vychovatelek.

Ale zpět k samotnému odchodu. Překvapivé bylo pro mě zjištění, že jen málo kdo využívá možnosti odejít bydlet do **domu na půli cesty** nebo do azylového domu. Mladí lidé tam nechtějí z toho důvodu, že je to jen **přechod z jednoho zařízení do druhého**. Chtějí již bydlet samostatně. Většina tak odchází bydlet do podnájmu, k přítelovi/kyni nebo se vracejí domů.

Návrat do původní rodiny považují všichni dotázaní za velice problematický. Zvláště v případech, kdy rodiče nejevili celou dobu o dítě zájem. Často se stává, že se ozvou z důvodu vidiny peněz. Každý, kdo odchází z ústavního zařízení, má nárok na zmiňovanou finanční pomoc od státu. Stává se pak, že peníze končí v rukou rodičů a nejsou použity na původní účely. V současné době to řeší ředitelé tím, že si mladiství před odchodem z dětského domova

společně s vychovatelkou nakoupí za peníze potřebné věci (jako například různé domácí potřeby), které jim alespoň z části usnadní začátek „nového života“. Někdy bývá návrat k biologické rodině problematický i z toho důvodu, že veškerá snaha vychovatelů o nápravu jako kdyby nebyla. Naštěstí již většina těch, kteří odejdou zpět do nefunkční rodiny, pochopí, že bude lepší pokusit se osamostatnit, že by se zase „vrátili na začátek“ a pokud jim to tedy dovoluje finanční situace, odcházejí bydlet do podnájmu nebo ke známým apod. Předcházet problematickému návratu do rodiny se pak dětské domovy snaží podporou styku dítěte s rodinou po celou dobu pobytu v dětském domově.

„ Spolupracujeme aktivně na tom, aby děti a rodiče neztratili vzájemný kontakt. Podporujeme pobyty u rodičů, zhruba jednou měsíčně, zaplatíme jízdné, popřípadě dítě odvezeme...zařadili jsme do programu také nedávno první společnou akci dětí a rodičů – Vánoční besídku, pokud budou mít rodiče zájem nabídku rozšíříme... jinak ale nejsme kompetentní s rodinou pracovat, kompetentní je OSPOD“(A)

Zjišťované **dosažené vzdělání** dětí z dětských domovů je velice individuální, proto se nebudu pokoušet o zobecňování. Pro menší představu o tom, kam děti odcházejí a s jakým dosaženým vzděláním může sloužit následující přehled, který mi poskytla paní ředitelka z dětského domova z Vrchlabí.

Tabulka 5: Odchod dětí z DD Vrchlabí

Rok odchodu z DD	Pohlaví	Dosažené vzdělání	Kam odešel/la
2005	dívka	vyučená kuchařka	dům na půl cesty
2005	chlapec	nedoučený kuchař	dům na půl cesty
2006	dívka	maturita na gymnáziu	k matce, pokračuje na studiu na VŠ
2006	dívka	vyučená zahradnice	dům na půl cesty
2006	dívka	nedoučená servírka	podnájem
2006	dívka	nedoučená prodavačka	podnájem
2006	chlapec	nedoučený opravář zemědělských strojů	podnájem
2007	dívka	maturita SOŠ	podnájem s přítelem
2007	chlapec	nedoučený truhlář	podnájem
2008	chlapec	vyučený opravář zemědělských strojů	do rodiny kamaráda
2009	dívka	vyučená servírka	podnájem

Zdroj: dokumentace DD Vrchlabí o odchodu dětí od roku 2005 do současnosti

Dvě děti z dětského domova Potštejn dokonce v minulosti odjely **bydlet a pracovat do zahraničí**, jedna odjela bydlet do Irska s přítelem, druhé se podařilo zajistit místo au-pair v Anglii. Ne vždy bohužel osudy těchto dětí bývají tak pozitivní. Jedna dívka, která také odjela

do zahraničí, bohužel byla zneužívána k prostituci. Naštěstí jsou takové případy v posledních letech ojedinělé. Tento příběh poukazuje na to, že děti z dětských domovů bývají často snadno zneužity, což je jeden z důsledků psychické deprivace.

Spolupráce s neziskovými organizacemi

Jak jsem již uváděla, dětské domovy spolupracují s několika neziskovými organizacemi. Pokusíme se teď v krátkosti představit činnost některých z nich.

Občanské sdružení Múzy dětem

Toto občanské sdružení, fungující od roku 2003, realizuje v současnosti několik projektů na pomoc dětem z dětských domovů. Projekt, který je zaměřen přímo na pomoc mladým lidem, kteří opouštějí ústavní zařízení má název **Život na nečisto**. Tento projekt je určen pro mládež od 15 do 25 let a jde o sérii několika víkendových kurzů, které probíhají mimo prostředí dětského domova a během nichž zkušenosti a kvalifikovaní lektoři, psychologové a pedagogové prakticky seznamují mladistvé s nejrůznějšími rizikovými situacemi, s nimiž se pravděpodobně setkají po opuštění domovského zařízení. Kurzy jsou zaměřeny na integraci ve všech oblastech společenského života - hledání práce, bydlení, zvyšování kvalifikace, rizika nezaměstnanosti, formy efektivních investic finančních prostředků atd. Klienti mají během kurzů pochopit, že na sobě musí intenzivně pracovat a nevzdávat se po prvním neúspěchu.

Druhým projektem tohoto sdružení, do kterého jsou zkoumané dětské domovy zapojeny, jsou **víkendové návštěvy** zařízení náhradní výchovy. Tento projekt není přímo zaměřen na pomoc mé cílové skupiny, přesto bych ho ráda zde uvedla. Právě při těchto návštěvách se totiž děti již od mala seznamují s pracovníky této organizace a vytvářejí si k nim potřebnou důvěru, kterou budou později určitě potřebovat. Cílem těchto skupinových výjezdů cca devíti umělců, je zprostředkovat dětem svět her a fantazie. Interpreti přijíždějí s představením, koncertním nebo divadelním, ale vše přizpůsobují momentální situaci a náladě dětí. Hlavním principem je děti do všech činností vtáhnout a předat jim co nejvíce z tvořivé energie. Podstatnou součástí jsou i produkce dětí, které často návštěvníkům předvádějí to, co se naučily během roku. Důležité je to, že nejde o izolované návštěvy, ale v různých intervalech se cíleně obměňená sestava kumštýřů za dětmi vrací.

Občanské sdružení Moje budoucnost

S tímto sdružením spolupracuje dětský domov Potštejn. Aktuálním projektem tohoto sdružení je - **Zaměstnání a ubytování pro mladé lidi z dětských domovů**, který se zaměřuje

na pomoc při zajištění zaměstnání, ubytování, zajištění brigád a exkurzí do firem. Cílem je tedy pomáhat mladým lidem, kteří odchází z dětských domovů především vyhledávat pracovní místa a bydlení. Součástí projektu je také sociální poradenství, které si klade za cíl naučit mládež opouštějící dětské domovy hospodárně zacházet s penězi, vytvořit si sociální kontakty za zdi dětského domova a jednat samostatně při všech standardních i nestandardních životních situacích. V každém z 6 krajů je zapojený do projektu také jeden terénní pracovník, jehož náplní práce je terénní kontakt s mládeží v dětských domovech a navázání individuální spolupráce.

Centrum Don Bosko

Toto sdružení, se sídlem v Pardubicích, připravuje širokou škálu programů, které se snaží pomoci mladým lidem se smysluplně bavit a současně připravovat na život. Jendou za měsíc v sobotu pořádá tzv. **Dny pro dětské domovy**, ale především nabízejí možnost přihlásit se do **Kurzů přípravy na život**, jejichž cílem je pomoci mladým lidem připravit se lépe na život po odchodu z ústavní péče, vytvořit stálou a bezpečnou skupinu lidí schopnou otevřeně komunikovat, prožít volný čas v přitažlivém prostředí centra a nabídnou pomocnou ruku do budoucnosti. Kurz probíhá po dobu 7 víkendů. Témata jednotlivých kurzů jsou zdravé sebevědomí, posilování vlastní vůle, průvodce hledání zaměstnání, hospodaření s penězi, základní počítačové dovednosti, psaní životopisu apod. S těmi, kteří ukončí kurz, zůstává sdružení v kontaktu i nadále, v rámci programu **Doprovázení** a pomáhají jim hledat řešení v obtížných životních situacích. Pomoc spočívá i v setkávání a pravidelném objíždění klientů. Cílem je, aby si mladí lidé uvědomili, že je tu někdo, komu na nich záleží, že se mají za kým vracet a mohou si říci kdykoliv o pomoc. Klienti mohou také kdykoliv zavolat na bezplatnou **Zelenou linku**.

Nadace Olgy Havlové - Výbor dobré vůle

Stěžejním a dlouhodobým projektem této nadace je **Fond vzdělání**, který poskytuje stipendia nadaným dětem se zdravotním postižením a dětem z dětských domovů ke studiu na středních a vysokých školách v České republice. Myšlenka tohoto projektu vznikla z předpokladu, že dobré vzdělání je vklad, který mladému člověku v budoucnu přinese možnost uplatnit se ve společnosti, být samostatný a nezávislý. Díky finanční podpoře z Fondu vzdělání mají tak studenti lepší motivaci k dalšímu studiu. Studenti se sociálním nebo zdravotním znevýhodněním můžou žádat buď o jednorázový příspěvek, nebo o víceleté stipendium. Po celou dobu, kdy je stipendium vypláceno je třeba udržet studijní průměr do

2,0. V případě zhoršení studijních výsledků, je stipendium sníženo, a v případě přerušení studia, je vyplácení úplně zastaveno.

Situace mladých lidí po opuštění dětského domova

Jak jsem již uvedla, po odchodu z dětského domova mají mladí lidé, s pomocí těchto organizací a zaměstnanců dětských domovů, kde bydlet, mají zajištěno zaměstnání a stálý finanční příjem. Z rozhovorů ale vyplývá, že zhruba **po několika měsících až roce** se začínají obvykle objevovat **první problémy**, které bývají důsledkem pobytu v ústavním zařízení a citové deprivace. „*Hodně záleží na osobních předpokladech dítěte, na motivaci a na síle čelit problémům.*“ (A) Mnozí doplácí na „pocit volnosti“, na který se tak těšili. „*Čekají, že budou mít peníze a že nebudou muset nikoho poslouchat, konečně.*“ (A)

V dětském domově byli vždy pod dohledem, byli vedeni k tomu, aby něčeho dosáhli, někdo je motivoval. Teď jsou najednou sami, **nemají podpůrné zázemí**, nikdo jim nedodává sílu. Právě citové zázemí a **nejistotu** považují dotázaní za to nejpodstatnější, co těmto dětem chybí oproti jiným. Mnozí nevydrží u jednoho zaměstnání, často neumějí úsporně hospodařit s penězi. Vychovatelé jsou si vědomi, že v dětské domově se s penězi jen těžko naučí hospodařit. Téměř vše je jim hrazeno, běžně si samy nenakupují potraviny ani veškeré oblečení.

Problémem bývají také jejich **osobní vztahy**. Už jsem se zmiňovala, že bývají snadno zneužity, jejich vztahy bývají velmi povrchní, často střídají partnery nebo si nevědí rady s výchovou svých dětí.

V tomto nelehkém období (2 roky po odchodu) mají možnost využít **pomoc sociálního kurátora**. Pravdou však je, že téměř nikdo z mladých lidí, kteří vyrostli v dětském domově, tuto pomoc nevyužívá. Sociální kurátor je pro ně totiž cizí osoba, nemají k němu vytvořenou žádnou důvěru. V případě potřeby **se většinou obracejí** na samotný **dětský domov**, který má pro své bývalé klienty našťestí vždy „otevřeno“. Často pak **využívají** nabízené **pomoci** od zmiňovaných **neziskových organizací**, které pomáhají nejen těm, kteří se na odchod z dětského domova chystají, ale právě i těm, kteří se již osamostatnili.

„*Další vztahy s dětmi jsou čistě osobní. Vracejí se k nám pochlubit se svými úspěchy, se svojí rodinou. Když mají problém, tak ale raději nepřijdou a doslýcháme se od jiných. Někdy se naopak stane, že chtějí pomoci a to uděláme rádi, většinou radou jak postupovat.*“ (A)

Moje otázky směřovaly také k problematice **kriminality**.

„Za posledních 15 let byli 2 chlapci trestně stíháni za drobné krádeže, jeden z nich byl ve vězení. V porovnání s množstvím dětí, které po dovršení zletilosti z dětského domova odcházejí, je to ale minimum.“ (B)

Z odpovědí, které se mi dostaly, lze říci, že otázka kriminality dětí z dětských domovů není tak velkým problémem, jak nám předkládají média. Může se však stát, že se někdo v průběhu tohoto nejistého období, plného nástrah, chytne špatné party, svou situaci nezvládne a začne ji řešit třeba právě trestnou činností.

„S trestnou činností jsem se sešla minimálně, většinou byli ovlivněni další osobou, oni jsou lehce ovlivnitelní...osobou na které byli třeba závislí po odchodu z dětského domova. Zkuste se vžít do situace...je mrazivá neděle v lednu, stojíte na chodníku, nemáte střechu nad hlavou, nemáte rodinu, nemáte peníze, máte hlad...“ (A)

O některých klientech již později nemají dětské domovy žádné zprávy. Takže netvrdí, že by informace, které se často v médiích objevují, byly zcela mylné (i vzhledem ke statistickým údajům). Veřejnost však mívá podávané informace zkreslené, není dostatečně informována o souvisejících skutečnostech a proto se o dětech z dětských domovů a o životě v dětském domově hovoří tak jak hovoří.

„Nejen laici, ale bohužel i odborná veřejnost nevidí rozdíl mezi dětským domovem a dětským domovem se školou, příp. výchovným ústavem. Děti z klasických dětských domovů bez kázeňských problémů dostanou tak nálepkou problémového dítěte, které páchá trestnou činností a kterého nemá smysl zaměstnat.“ (B)

Často prý vnímají lidé dětský domov, tak jaký byl před několika lety. Všichni ředitelé, se kterými jsem hovořila, tak každou podobnou „osvětu“, o kterou se právě pokouším já, vřele vítají. O **špatné informovanosti veřejnosti** může svědčit i fakt, že se údajně bývalí klienti často do dětských domovů vracejí a mnozí bývají dokonce vděční a uvědomují si, že nebýt dětského domova, jejich život by byl daleko horší.

Poslední zajímavou zjištěnou skutečností je, že mladí lidé často **očekávají**, že budou mít po odchodu z dětského domova takový **luxus**, jaký měli v domově. Na tento problém upozornila paní ředitelka z Vrchlabí, kde je materiální zázemí opravdu nadstandardní. Způsobeno je to prý mimo jiné stále se zvyšujícími hygienickými a materiálními požadavky na tato zařízení. Děti z dětských domovů pak v tomto ohledu mívají mnohem víc než většina dětí v běžných rodinách. Nemělo by se zapomínat na to, co potřebují zdaleka více, a to je zázemí nikoliv materiální, ale citové.

„Děti, které nemohou vyrůst ve fungující rodině, budou mít problém vždy, je vážně narušena jejich osobnost, jsou trvale ochuzeni o pocity, které se měly utvářet už v dětství. My

můžeme pouze ukázat cestu, zprostředkovat radosti, pomoci ve starostech a stát se terčem za všechny nespravedlnosti života.“ (A)

6.4.3. Diskuze

Myslím si, že cíl mého výzkumu, kterým bylo popsat, jak vypadá příprava dětí v dětském domově na budoucí samostatný život, prozkoumat jednotlivé formy pomoci těmto dětem při odchodu z dětského domova a porozumět negativním dopadům života v dětském domově na život mladých lidí po opuštění dětského domova, byl naplněn. Jsem si vědoma, že zjištěné skutečnosti nelze vzhledem k malému výzkumnému vzorku zobecnit na celý systém ústavní péče v dětských domovech v České republice. Víím také, že pohled ředitelů a zaměstnanců dětských domovů nemusí korespondovat s pocity a názory samotných klientů a že jejich pohled by měl být tím stěžejním. Určitě se mi také nepodařilo postihnout veškeré problémy, které se k tématu výzkumu vážou. Přesto si myslím, že lze získaná data považovat za příklad toho, že život v dětském domově u nás prošel a prochází celou řadou pozitivních změn, zároveň je však z výsledku výzkumu patrné, že i nadále přetrvávají v celém systému ústavní výchovy zásadní nedostatky, které se negativně odrážejí na život mladých lidí, kteří v dětském domově vyrostli.

Ačkoliv z rozhovorů vyplývá, že vychovatelé v dětských domovech se snaží o to, aby děti byly co nejlépe připraveny na budoucí samostatný život, vedou je k samostatnosti a odpovědnosti, připravují je na nelehkou situaci, která je po opuštění zařízení čeká, pomáhají jim s hledáním bydlení, zaměstnání apod., faktem zůstává, že i přes tuto snahu se děti v dospělosti potýkají s celou řadou problémů. I samotné snížení počtu dětí v rodinných skupinách a snižování kapacity jednotlivých zařízení tyto problémy nedokáže zcela eliminovat. Přestože dnešní mladiství v běžných rodinách zůstávají doma s rodiči čím dál tím déle, mladí lidé z dětských domovů často odcházejí krátce po 18. roku věku. Jsou tak sociálně nevyzrálí a nepřípraveni se o sebe v plné míře postarat. Je tedy patrné, že některé negativní dopady pobytu v ústavním zařízení se nepodaří odstranit nikdy. Dětský domov nikdy nedokáže zcela nahradit funkční rodinné prostředí, a proto budou mladí lidé vždy poznamenáni v budoucím životě určitou mírou osobnostní deformace. Považuji v tuto chvíli za nejdůležitější (mimo prevence - tedy snižování počtu dětí umístovaných do ústavů) zlepšovat a zefektňovat v České republice péči o tuto ohroženou skupinu jedinců. Pomoc ze strany státu je totiž v dnešní době téměř nulová. Zlepšovat tuto situaci se snaží pouze síť několika neziskových organizací, jejichž činnost se zaměřuje právě na pomoc mladým lidem opouštějících ústavní zařízení nebo nové

typy sociálních zařízení, tzv. domy na půli cesty. Jak ale vyplynulo z rozhovorů, mnohé mladí lidé tento typ pomoci odmítají z důvodu tendence za každou cenu se osamostatnit. Často se pak obracejí s žádostí o pomoc na samotný dětský domov, který již však v tuto chvíli hraje roli pouze jakéhosi poradce, nikoliv toho, kdo vezme mladého člověka zpět pod „ochranná křídla“, tak jak by si mnozí později přáli.

Inspirace zahraničím

Systém ústavních zařízení a podpory mladých lidí po odchodu z ústavního zařízení v České republice se i přes pozitivní změny, které proběhly v souvislosti s přijetím zákona č.109/2002 Sb., zdaleka nepřibližuje evropským standardům v jiných zemích. A to i přes fakt, že patříme k zemím s nejvyšším počtem dětí umístěných v ústavních zařízeních. Ráda bych nyní v krátkosti představila několik zahraničních systémů ústavní péče, přičemž se zaměřím na zařízení, která jsou obdobou našich dětských domovů a na pomoc mladým lidem po dovršení dospělosti. Na závěr se pokusím shrnout několik nejdůležitějších doporučení pro vybudování kvalitního systému péče o ohrožené děti a jejich podporu po propuštění z ústavu. Vycházet budu především z komparativní studie, kterou vydala v roce 2006 Poradna pro občanství, občanská a lidská práva: „*Zásahy veřejné moci do rodičovských práv a jejich dopad na rodinný život*“.

- Německo (na příkladu spolkové země Bavorsko)

Velkokapacitní dětské domovy zde téměř vymizely. Péče o děti probíhá ve velkých domech, kde žije přibližně 8 dětí a jejich zřizovateli jsou většinou soukromé právnické osoby nebo církevní organizace. Dětem jsou k dispozici vychovatelé a sociální pedagogové, kteří zajišťují jejich výchovu a zaopatření. V průběhu pobytu dítěte v zařízení je aktivní snaha o zlepšení výchovných podmínek v původní rodině. V některých specializovaných zařízeních (např. pro děti v minulosti týrané a zneužívané) se o děti starají vychovatel s vychovatelkou, většinou jde o páry. Pro mladé lidi jsou pak určena tzv. chráněná bydlení pro mládež nebo zařízení poskytující intenzivní sociálně-pedagogickou péči jednotlivcům. Vychovatel nebo sociální pedagog zde pomáhá mladým lidem naučit se samostatnosti a připravit se na život ve společnosti. Úkolem těchto zařízení je i snaha o zlepšení podmínek výchovy v původní rodině a usilování o dosažení návratu dítěte k rodičům, případně připravit dítě na výchovu v rodině náhradní. Důležité je, že o mladistvé zde není pečováno 24hodin denně, ale že pedagog dochází do zařízení každý den jen na několik hodin.

- Rakousko (na příkladu spolkové země Salzbursko)

Pro ohrožené děti zde slouží tzv. sociálně-pedagogická zařízení. Prvními z nich jsou bytové komunity pro děti do 6 do 13 let a od 12 do 18 let. Pro mladistvé od 15 do 18 (21) let pak slouží také tzv. chráněná bydlení. Ve všech těchto zařízeních žije maximálně 8 dětí, o něž se stará minimálně šest pracovníků různé specializace. V obou zařízeních pro mladé lidi si kladou za cíl poskytnout dospívajícímu zázemí a služby, které by jim pomohly připravit se na samostatný život. V bytových komunitách pro starší děti jsou k dispozici převážně jednolůžkové pokoje a u chráněného bydlení jsou zpravidla nájímány garsoniéry. Ve všech institucích je poskytována 24hodinová péče se stálými pečovateli a dbá se na to, aby na jedno dítě spadalo tolik pracovníků, aby byla zajištěna intenzivní sociálně-pedagogická práce s každým jednotlivcem. Důležitým aspektem je také požadavek na sociální strukturu okolí, která nesmí škodit výchovnému cíli zařízení a jež má být lehce dosažitelné veřejnými prostředky.

- Irsko

Systém institucionální péče v Irsku vychází především z právního předpisu Children act a Standardů péče o dítě v zařízeních institucionální péče z roku 2001. Podle těchto předpisů musí mít každé dítě vyrůstající v ústavním zařízení přidělenou zodpovědnou osobu (sociálního pracovníka), která je registrována u místního úřadu za účelem kontroly přípravy tzv. plánu péče a průběhu jeho plnění, dále kontroluje záznamy o trestech, stížnostech apod. Zařízení má povinnost oznamovat jí všechny důležité události a incidenty. Každé dítě či mladý člověk může pak kdykoliv kontaktovat svého klíčového vychovatele či přímo sociálního pracovníka a může se mu svěřit se svými problémy týkající se péče a výchovy. Klíčový pracovník má také speciální odpovědnost při přípravě dítěte na opuštění zařízení. Dva roky před dosažením zletilosti se do plánu péče zahrnuje příprava a podpora mladého člověka na odchod ze zařízení, včetně jména osoby, která s ním bude udržovat kontakt, finanční podpory, bytových podmínek, podpory poskytované v době nemoci nebo krizí apod. Tato podpora je poskytována do 21 let a závisí od toho, zda dítě bude vráceno svým biologickým rodičům, umístěno do pěstounské rodiny či do jiného zařízení pečujícího o mládež.

- Polsko

Důležitými zařízeními jsou v Polsku tzv. multifunkční zařízení, která poskytují celodenní i ambulantní péči a výchovu ohroženým dětem. Tato zařízení mají status zařízení poskytujících dočasný pobyt dítěti, neboť během pobytu v zařízení je vyvíjena stálá snaha o návrat dítěte do biologické rodiny nebo do rodiny náhradní. V zařízeních pracuje tzv. stálá skupina (multidisciplinární tým), která dohlíží na aktuální situaci dítěte. Hodnotí celkový stav dítěte

nejméně jednou za půl roku a posuzuje zejména aktuální situaci v rodině, analyzuje použité metody práce s rodinou a dítětem, v případě potřeby upravuje individuální plán dítěte a ověřuje správnost a legitimitu dalšího pobytu dítěte v zařízení. Obdobou našich dětských domovů jsou pak především tzv. rodinná zařízení. Kapacita jednoho zařízení je 4 až 8 dětí, nejrozličnějšího věku se zachováním sourozeneckých vazeb. Každý měsíc je aktualizován individuální plán péče a ustanovují se zásady kontaktu dítěte s rodiči. Za nezbytné považují zmínit i zvláštní zařízení, a to zařízení zásahová. Ta poskytují maximálně 3 měsíční pobyt pro ohrožené dítě, v průběhu něhož se intenzivně pracuje na obnovení rodiny. Děje se tak většinou v krizových situacích do doby ujasnění situace v rodině.

Na těchto příkladech je patrné, že náš systém ústavní péče daleko zaostává za evropskými standardy. Zahraniční systémy jsou mnohem propracovanější a pomoc ohroženým dětem je nezpochybnitelně efektivnější. A to i přesto, že i Polsko je například zemí poznamenanou komunistickou minulostí. Pokusím se nyní na závěr shrnout nejdůležitější principy, které by bylo potřeba dodržovat, abychom učinili velký krok kupředu na cestě modernizace v oblasti ústavní výchovy.

Pokud se chceme přiblížit moderním systémům sociálně-právní ochrany dítěte, je potřeba především:

Dodržovat **princip subsidiarity** ústavní výchovy – náhradní rodiny musejí mít vždy přednost před ústavní péčí.

Respektovat zásadu dočasného pobytu v ústavním zařízení. S tím souvisí zintenzivnění **sociální práce s rodinou**.

Legislativně upravit institut tzv. **klíčového pracovníka**, ke kterému může dítě navázat důvěrný vztah a který může dítě provázet celou cestou pobytu v ústavním zařízení i mimo něj.

Nadále **snížovat počty dětí v jednom zařízení**. Do budoucna by měla být podporována zařízení o kapacitě maximálně 8-10 dětí

Vydat **standards péče o dítě v ústavním zařízení** a sjednotit tak výchovné podmínky.

Klást **důraz na psychologickou stránku** dítěte. Vytvořit nová pracovní místa pro psychology.

Zakotvit sestavování individuálního plánu či **programu rozvoje osobnosti** dítěte.

Podporovat neziskové organizace spolupracující s ústavními zařízeními na sanaci rodiny a na pomoc mladým lidem odcházejících z ústavního zařízení.

7. ZÁVĚR

Zpracování této práce bylo pro mě velký přínosem. Téma, kterému jsem celou práci věnovala, jsem si vybrala proto, že mě situace dětí, které odcházejí z dětského domova po dovršení plnoletosti, velice zajímá. Vzhledem k tomu, že tato oblast ústavní výchovy není řádně legislativně podepřena a názory na situaci těchto dětí se různí, chtěla jsem se přesvědčit, jak to vlastně probíhá ve skutečnosti.

Ve své práci jsem se tedy zabývala problematikou ústavní výchovy v dětském domově, a to především jejími negativními charakteristikami, které se nepříznivě odrážejí na budoucí samostatný život dětí v ústavním prostředí vyrůstajících.

V úvodu teoretické části jsem nejprve v krátkosti popsala systém ústavní výchovy v České republice a naznačila několik důležitých změn, kterými tento systém prochází v souvislosti s přijetím zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a současnou transformací a sjednocení systému péče o ohrožené děti. Důležitou kapitolou pak bylo stále aktuální téma psychické deprivace, kterou definoval již v roce 1968 prof. Matějček a která ovlivňuje celkový vývoj osobnosti dětí, které jsou dlouhodobě vychovávány v zařízeních ústavní výchovy. K pochopení stěžejní problematiky, tedy odchodu mladých lidí z dětského domova, jsem následně charakterizovala prostředí současných dětských domovů a přiblížila specifika výchovy a vzdělání dětí zde vyrůstajících. Poté jsem se již zabývala samotným odchodem mladistvých z dětských domovů, možnostmi pomoci, které se jim u nás nabízejí a vybranými výzkumy, které naznačují nejdůležitější problémy, se kterými se tito lidé potýkají.

V praktické části jsem pak toto téma rozpracovala na základě polostrukturovaných rozhovorů s řediteli tří náhodně vybraných dětských domovů v Královéhradeckém kraji. Cílem výzkumu bylo zjistit, jakým způsobem jsou děti v dětském domově vychovávány a vedeny k samostatnosti a odpovědnosti, dále prozkoumat jednotlivé formy pomoci těmto dětem při odchodu z dětského domova a především porozumět negativním dopadům života v dětském domově na život mladých lidí po osamostatnění.

Ačkoliv zkoumaný vzorek byl velmi malý a nelze tedy výsledky výzkumu zobecnit, myslím si, že lze získaná data považovat za příklad toho, že v souvislosti s probíhajícími změnami, (především transformací ústavních zařízení na rodinné typy), život v dětském domově postupně zcela mění svůj ráz, ve srovnání s velkými kolektivními zařízeními, které známe z minulosti. A tedy i výchova dětí k samostatnosti a odpovědnosti je dnes daleko efektivnější. Vychovatelé v dětských domovech se snaží opuštěným dětem zajistit dostatečnou přípravu na

budoucí samostatný život- dá se říci, že dovedou něco uvařit, umějí si vyprat, vyžehlit, uklidit, domácnost by asi zvládly. Před odchodem z dětského domova jim také pomáhají zajistit bydlení, najít zaměstnání a vše, co s odchodem souvisí. Bohužel i přes tyto pozitivní skutečnosti i nadále přetrvávají v celém systému ústavní výchovy zásadní nedostatky, které se negativně odrážejí na životy mladých lidí, kteří v dětském domově vyrostli a které se možná nepodaří eliminovat nikdy. Troufám si říci, že ať bude péče vychovatelů o děti v dětském domově sebelepší, děti, které dlouhodobě žijí v dětském domově, ve většině případů (vždy záleží na osobních charakteristikách každého dítěte) nikdy nebudou mít možnost poznat model funkční rodiny, nepoznají tak podstatu partnerského vztahu, neosvojí si v dostatečné míře pracovní návyky, nenaučí se hospodařit s penězi apod. Po opuštění zařízení se pak jen těžko mladí lidé sami vyrovnají se všemi nástrahami. Chybí jim potřebné pevné citové zázemí, mívají nízké sebevědomí, bývají snadno ovlivnitelní a nemají dostatečnou motivaci pro budování jejich osobního i profesního života.

Za nejdůležitější tedy mimo prevence (snižování počtu dětí v ústavních zařízeních) považuji vybudovat kvalitní systém pomoci mladým lidem po odchodu z ústavního zařízení, především zajistit dítěti kontaktního pracovníka, ke kterému může dítě navázat již v průběhu pobytu v dětském domově důvěrný vztah a který bude dítě provázet i po ukončení ústavní výchovy. Taktéž je důležité podporovat a rozšiřovat síť neziskových organizací, které u nás této ohrožené skupině jedinců pomáhají.

Vzhledem k tomu, i když jen na několika řádcích, že pomoc mladým lidem po opuštění ústavního zařízení je součástí i Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období na rok 2009-2011, určitě budu další vývoj této problematiky dále sledovat.

8. POUŽITÉ ZDROJE

Literatura:

- DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Zdravotnické nakladatelství Avicenum 1986. 140 s. ISBN 08-040-86.
- HRDLIČKOVÁ, V. - PÁVKOVÁ, J. *Výchovně vzdělávací práce v dětských domovech*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1987. 224 s. ISBN 14-554-87.
- JÁNSKÝ, P. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Univerzita Hradec Králové: Gaudeamus 2004. 169 s. ISBN 80-7041-114-7.
- KOVAŘÍK, J. et al. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče a Portál 2004. 167 s. ISBN 80-7178-957-7.
- KRAUS, B. et al. *Člověk, prostředí, výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
- LANGMEIER, J. - KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada 1998. 344 s. ISBN 80-7169-195-X.
- LANGMEIER, J. - MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství 1968. 384 s. ISBN nevedeno.
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál 2007. 108 s. ISBN 978-80-7367-272-0.
- MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál 2007. 143 s. ISBN 978-80-7367-325-3.
- MATĚJČEK, Z. - BUBLEOVÁ, V. - KOVAŘÍK, J. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum 1997. 70 s. ISBN 80-85121-89-1.
- MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.
- MATOUŠEK, O. et al. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál 2008. 384 s. ISBN 978-80-7367-502-8.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství 1997. 144 s. ISBN 80-85850-24-9.
- MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství 1995. 141 s. ISBN 80-85850-08-7.
- PÖETHE, P. *Dítě v ohrožení*. Praha: G plus G 1999. 186 s. ISBN 80-86103-21-8.
- ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál 2004. 392 s. ISBN 80-7178-829-5.

ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál 2007. 144 s. ISBN 978-80-7367-318-5.

ŠVANCAR, Z. - BURIANOVÁ, J. *Speciálně-pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1988. 216 s. ISBN 14-363-88.

ŠVARŤÍČEK, R. - ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 384 s. Praha: Portál 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

Právní předpisy:

zákon č. 359/1999 Sb., ze dne 9.12.1999 o sociálně-právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 108/2006 Sb., ze dne 14.3.2006 o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 94/1963 Sb., ze dne 4.12.1963 o rodině ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 109/2002 Sb., ze dne 5.2.2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

zákon č. 563/2004 Sb., ze dne 24.9.2004 o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů

zákon č. 383/2005 Sb., ze dne 19.8.2005 kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb.

zákon č. 218/2003 Sb., ze dne 25.6.2003 o soudnictví ve věcech mládeže

zákon č. 99/1963 Sb., ze dne 4.12.1963 občanský soudní řád

zákon č. 20/1966 Sb., ze dne 17.3.1966 o péči a zdraví lidu

vyhláška č. 438/2006 Sb., ze dne 30.8.2006 kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních

vyhláška č. 334/2003 Sb., ze dne 29.8.2003, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních

vyhláška č. 505/2006 Sb., ze dne 15.11.2006 kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách

vyhláška č. 242/1991 Sb., ze dne 20.6.1991 o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi

vyhláška č. 182/1991 Sb., ze dne 26.4.1991, kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon České národní rady o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení

sdělení č. 104/1991 Sb., ze dne 6.2.1991 o přijetí Úmluvy o právech dítěte

Články z časopisů:

HORTOVÁ, M. *Cesty k pravému rodičovství*. Sociální práce/Sociálna práca, 2003, č. 2, s. 2-9.

NAVRÁTIL, P. *Sociálně-právní ochrana postrádá vhodné procedury pro posouzení rodiny*. Sociální práce/Sociálna práca, 2005, č. 2, s. 7-10.

Studie

Poradna pro občanství, občanská a lidská práva. *Právní komparativní studie: Zásahy veřejné moci do rodičovských práv a jejich dopad na rodinný život*. Vydáno ve spolupráci s nadací OSF: Praha červenec 2006.

Webové stránky:

BITTNER, P., et al. *Děti z ústavu! Právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte* [online]. Liga lidských práv 2007 [cit. 2010-01-06]. Dostupné z: <http://www.llp.cz/_files/file/deti_z_ustavu.pdf. >

Dětský diagnostický ústav Hradec Králové: *Co děláme* [online]. 2001 [cit. 2009-11-25]. Dostupné z: <<http://www.ddu-hk.cz/>.>

DVOŘÁK, J. *Systém náhradní výchovy* [online]. Publikováno 22.11.2007 [cit. 2010-01-07]. Dostupné z: <http://www.anv.cz/System_nahradni_vychovy.pdf. >

Farní charita Náchod: *Dům na půli cesty* [online]. [cit. 2010-03-07]. Dostupné z: <<http://www.charitanachod.cz/pages/dpc.htm>>

Královéhradecký kraj: *Adresář škol a školských zařízení v Královéhradeckém kraji* [online]. Strana naposledy edit. 2009-09-07 [cit. 2009-12-21]. Dostupné z: <<http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/krajsky-urad/skolstvi/vzdelavani/adresar-skol/adresar-skol-a-skolskych-zarizeni-v-kralovehradeckem-kraji--309/>>

Královéhradecký kraj: *O kraji* [online]. Strana naposledy edit. 2009-02-26 [cit. 2009-12-21]. Dostupné z: <<http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/kraj-volene-organy/kralovehradecky-kraj/statisticke-udaje-108/>>

MPSV: *Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti* [online]. Strana naposledy edit. 2009-06-30 [cit. 2010-02-06]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7305/Analyza.pdf>>

MPSV: *Metodické doporučení č. 9/2009 k sociální práci s ohroženou rodinou* [online]. 2009 [cit. 2010-02-06]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7273/Metodicke_doporuceni_MPSV_09.pdf>

MPSV: *Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011* [online]. 2009 [cit. 2009-12-15]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>>

MPSV: *Priority rozvoje sociálních služeb pro rok 2009-2011* [online]. 2009 [cit. 2010-03-07]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7759/Priority_rozvoje_soc_sluzeb.pdf>

MPSV: *Registr poskytovatelů sociálních služeb - Domy na půl cesty* [online]. 2007 [cit. 2010-01-03]. Dostupné z: <http://iregistr.mpsv.cz/socreg/hledani_sluzby.do?SUBSESSION_ID=1266745588999_2&zak=&zaok=&sd=domy+na+p%C5%AFI+cesty>

MPSV: *Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2005, 2006, 2007* [online]. [cit. 2009-11-26]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/7260>>

MPSV: *Sanace rodiny* [online]. Strana naposledy edit. 2008-07-23 [cit. 2009-12-20]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/5587>>

MŠMT: *Statistika počtu dětí umístěných v zařízeních ochranné a ústavní výchovy* [online]. Publikováno 15.9.2009 [cit. 2009-12-10]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/uploads/Skupina_6/Odbor_61/Institucionalni_vychova/Statistika_deti_v_institucionalni_vychove.pdf>

MVČR: *Hodnocení systému péče o ohrožené děti* [online]. 2007 [cit. 2010-03-07]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_system_u3.pdf>

MVČR: *Hodnocení systému péče o ohrožené děti, příloha č. 1- Informace k problematice svěřenců jednotlivých typů zařízení pro výkon ústavní, respektive ochranné výchovy* [online]. Odbor prevence kriminality. 2007 [cit. 2009-12-30]. Dostupné z: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/prevence/mladez1016/priloha1.pdf>>

Oblastní spolek ČČK Jičín: *Dům na půl cesty* [online]. [cit. 2010-03-07]. Dostupné z: <<http://www.cckjc.ic.cz/socialni-pomoc#dpc>>

STANĚK, M. *Monitoring problematiky ohrožených dětí v České republice* [online]. Nadace Sirius 2008 [cit. 2010-01-13]. Dostupné z: <http://www.vzd.cz/sites/default/files/Monitoring_problematiky_ohrozenych_deti.pdf>

ŠTĚCHOVÁ, M., et al. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie - Závěrečná zpráva* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci 2008. [cit. 2009-12-29]. Dostupné z: <<http://www.ok.cz/iksp/docs/344.pdf>. >

V zájmu dítěte - stránky o dětech v náhradní péči: *Statistika počtu dětí umístěných v zařízeních ochranné a ústavní výchovy* [online]. Publikováno 5.10.2009 [cit. 2010-01-07]. Dostupné z: <http://www.vzd.cz/sites/default/files/Statistiky_deti_upr_3.pdf. >

9. PŘÍLOHY

Seznam příloh:

Příloha č. 1. – Fotogalerie: Prostředí dětských domovů a dětí v něm vyrůstajících
(Potštejn, Vrchlabí, Nechanice)

Příloha č. 2. – Fotogalerie: Prostředí Domů na půli cesty v Náchodě a Jičíně

Příloha č. 3. - Seznam otázek, ze kterých vycházely rozhovory

Příloha č. 4. - Centrum Don Bosco – Program Doprovázení, využití Zelené linky

Příloha č. 5. - Žádost o stipendium nadace Olgy Havlové- formulář

Příloha č. 1. – Fotogalerie: Prostředí dětských domovů (DD) a dětí v něm
vyrůstajících⁴³

DD Potštejn

DD Potštejn

⁴³ Zdroj: dokumentace DD, oficiální webové stránky jednotlivých DD a fotografie pořízené osobně v rámci návštěvy DD

DD Vrchlábí

DD Vrchlábí

DD Vrchlabí

DD Nechanice

DD Nechanice

DD Nechanice

Příloha č. 2. – Fotogalerie: Prostředí Domů na půli cesty (DPC) v Náchodě a Jičíně⁴⁴

DPC Náchod

DPC Náchod

⁴⁴ Zdroj: oficiální webové stránky DPC Náchod a DPC Jičín

DPC Náchod

DPC Jičín

DPC Jičín

DPC Jičín

Příloha č. 3. - Seznam otázek, ze kterých vycházely rozhovory

1. kategorie: Život v dětském domově a příprava na samostatný život v průběhu pobytu v dětském domově

Kolik dětí v současné době bydlí ve Vašem dětském domově?

Z jakých nejčastějších důvodů děti do DD přicházejí?

Jaké je jejich věkové rozložení?

Podle jakých kritérií jsou děti rozdělovány do skupin?

Kolik je v DD romských dětí?

Jak vypadá běžný všední den v dětském domově?

Kolik pedagogických pracovníků se střídá v jedné rodinné skupině?

Jaká je úspěšnost umístění dětí do náhradní rodinné péče?(adopce, pěstounská péče)?

Kolik dětí se vrací po určité době zpět do původní rodiny? Jaká je úspěšnost návratu do rodin?

Proč se to nedaří?

Jaké je zhruba procento dětí, kteří v DD stráví více jak 10 let?

Jak je to s kontaktem dítěte s jeho původní rodinou? Jak častý tento kontakt je?

Je podle Vás vhodné kontakt s rodinou udržovat i v případě že původní rodina je silně dysfunkční?

Jaké školy děti navštěvují?

Jaké vztahy jsou mezi dětmi a vychovatelkami? Mezi dětmi?

Jak je to s vařením, mytím nádobí, uklízením a jinými domácími pracemi?

Jak je to s nakupováním nějakých osobních věcí apod.?

Mají děti možnost kontaktu s okolím? Nebo máte pocit, že jsou uzavřeni před světem?

Jak je to s hospodařením s penězi?

Jak je to s osobními vztahy, mají děti problémy při navazování vztahů? Co je příčinou?

Jsou nějaké rozdíly mezi chlapci a dívkami? Máte pocit že chlapcům chybí „mužská ruka“?

Jaká preventivní opatření v DD zavádíte v souvislosti s kriminalitou?

Máte pocit, že čím déle děti v DD stráví, tím hůře nesou život po odchodu z DD?

Jak se snažíte děti připravit na odchod z DD, v průběhu celého pobytu v DD.

2. kategorie: Příprava na odchod z dětského domova 2,3 roky před odchodem a samotný odchod z dětského domova

Jaké největší nevýhody mají děti z DD proti ostatním (kromě samotného citového strádání...)?

Čeho se jim podle Vás nedostává? A bude to mít vliv na budoucí život?

V čem vidíte největší problém v souvislosti s odchodem z DD?

Z čeho mají děti největší obavy?

Jsou nějaká konkrétní opatření, která před odchodem z DD dětem poskytujete? Zhruba od 15 let?

Myslíte si, že jsou děti na samostatný život dostatečně připraveny?

Jak je to se vzděláním? Odcházejí často děti z DD s nedokončeným vzděláním?

Kolik dětí má dokončené vzdělání?

Uvědomují si děti svoji těžkou situaci?

Nebo se bezhlavě vrhají do samostatného života a nemají zájem o pomoc?

Jaká konkrétní pomoc je jim nabídnuta? Finanční, materiální?

3. kategorie: Život mladých lidí po opuštění dětského domova

Kde jsou tyto děti evidovány? Je někdo, kdo jim pomáhá několik měsíců po DD?

Je jim pomáháno se zaměstnáním, s bydlením?

Kam děti nejčastěji odcházejí?

Máte informace o všech dětech z DD? Jak dlouho?

Mají zájem o pomoc? At už ze strany Vaší nebo Města?(sociálních kurátorů)

Myslíte si, že čím déle děti v DD vyrůstali, tím větší problémy v dospělosti mají?

Jsou často nezaměstnaní?

Jak je to s jejich osobním, partnerským životem?

Jste připraveni kdykoliv těmto mladým lidem pomoci?

Myslíte si, že mají pocit, že jim DD spíše ublížil, než pomohl?

Máte informaci o tom, že by hodně Vašich dětí skončilo za mřížemi?

Když k Vám po několika letech přijde někdo, kdo u Vás vyrůstal? Jaké jsou jeho reakce?

Doprovázení

V uplynulém roce jsme se snažili s těmi, kteří ukončili kurzy, zůstat v kontaktu v rámci dalšího doprovázení a pomáhat jim, aby lépe zvládali svůj vlastní život.

Proto jsme často vyjížděli jak do dětských domovů, kde tito mladí žijí, tak i do učilišť, škol a především tam, kde žijí po odchodu z ústavní péče.

O jejich budoucnosti jsme začali přemýšlet spolu s jejich vychovateli, řediteli a také jsme začali více navazovat kontakty s dalšími zařízeními, které jim mohou pomoci.

Pomáhali jsme těm, kteří prožívají různé problémy jako je ztráta bydlení, těhotenství, finanční tíseň apod.

Doprovázející pracovníci se účastní programů, které pro tyto mladé lidi připravujeme, hovoří s nimi, pomáhají hledat řešení v obtížných situacích.

Prospěšné je, že například na kurzy doprovázející pracovníci vnášejí i konkrétní problémy, které často již jejich známí vrstevníci prožívají, jaké udělali chyby a jak je možné jim předcházet.

Doprovázení nespočívá jenom v řešení velkých problémů, ale ve věrném kontaktování, setkávání a pravidelném objíždění klientů. Tito mladí lidé si totiž teprve postupně uvědomují, že je tu někdo, komu na nich záleží, že je tu místo a lidé, za kterými se mohou vrátet a říci si jim o pomoc.

V tomto roce jsme se také začali pravidelně 2x měsíčně scházet a hledat, jak lépe pomáhat a doprovázet.

S několika mladými lidmi, kteří to hodně potřebovali, jsme byli často v kontaktu tak, jak to vyžadovala jejich situace.

Současně vnímáme, na jak tenkém ledě se pohybujeme, co se všechno skrývá za situací těchto „dětí“, a že budeme rádi, když pomůžeme alespoň některým.

Motto: Lásky odcházejí - my zůstáváme

Doprovázení

Rádi za mladými lidmi z domovů přijedem do všech míst

Zelená linka

Vytočíme dobře pamatovatelné číslo zelené linky (neuvádíme zde toto číslo, z toho důvodu, že je určena pouze klientům v doprovázení) a hláska nabídne dvě možnosti spojení na pracovníky doprovázení. Díky této lince můžeme být téměř stále nablízku, mladí lidé vědí, komu volají, a proto se tolik nestydí. Často jsme pro ně jediní, kam se mohou obrátit, mohou bezplatně zavolat třeba z budky na nádraží, z mobilu, když dojde kredit.... Pohovořit si, pozdravit, sdělit, co se odehrálo důležitého, a především mít možnost situaci prohovořit, požádat o radu, či si již domluvit konkrétní schůzku s doprovázejícím pracovníkem, či zpětné zavolání někoho jiného z týmu.

Typ doprovázení	Kontakt
Zelená linka – hovory od klientů	321
Ostatní telef.hovory ke klientům	125
Mail, SMS	178
Doprovázení terén – návštěvy	122
Doprovázení – Pardubice	258
Celkem kontakty v doprovázení	1004

Nestačí mít pravidelnou službu ale i otevřené srdce

Zelená linka

Příloha č. 5. - Žádost o stipendium nadace Olgy Havlové- formulář

Fond vzdělání

Výbor dobré vůle - Nadace Olgy Havlové | Šestnáctý náměstí | 115 21 Praha 1 | tel: +0042 2 244 111 010 | vdv@vdv.cz
Kancelář občanských organizací, Výbor dobré vůle - Nadace Olgy Havlové, P.O. Box 340 110 21 Praha 1

Žádost uchazeče o příspěvek z Fondu vzdělání

Jméno a příjmení	
Datum narození	
Trvalé bydliště	
Telefon, mobil	
E-mail	
Přechodné bydliště (dětský domov, internát aj.) + telefon, e-mail	

I. Žiji ve společné domácnosti (prosím, zakroužkujte):

- A - s oběma rodiči
- B - s jedním z rodičů
- C - u jiné osoby (u příbuzného, pěstouna, apod.)
- D - v dětském domově nebo jiném zařízení

Pokud jste zakroužkoval/a A, B, nebo C:

- ♦ uveďte počet členů domácnosti
- ♦ přiložte potvrzení o veškerých příjmech a dávkách všech členů domácnosti v loňském kalendářním roce (**příloha č. 1**)

II. Uveďte nejvyšší dosažené vzdělání:

Název školy	
Adresa	

Přiložte, prosím, kopii posledního vysvědčení (**příloha č. 2**).

III. Vaše současná škola nebo zaměstnavatel:

Název	
Adresa	

Přiložte, prosím, potvrzení o školní docházce, studiu nebo zaměstnání. Studujete-li, přiložte také kopii indexu nebo vysvědčení (**příloha č. 3**)

Posláním Výboru dobré vůle – Nadace Olgy Havlové je pomáhat lidem, kteří se pro svůj nepříznivý zdravotní a sociální stav těžko včleňují do společnosti a nemohou se bez pomoci druhých sami o sebe postarat. Svým působením se nadace snaží o rozvoj duchovních hodnot, vzdělání, ochranu lidských práv a všeobecně uznávaných humanitárních hodnot.

Skupina ČSOB je vedoucím hráčem v sektoru finančních služeb na českém trhu. Hlavním cílem Skupiny ČSOB je budovat pevné, dlouhodobé partnerství s každým klientem. Tímto způsobem přináší klientům celoživotní poradenství pro osobní i rodinné finance, pro financování malých a středních firem a také pro korporátní financování. Zároveň však víme, že všichni nemají rovné šance. Proto dlouhodobě podporujeme Fond vzdělání, který pomáhá vyrovnávat startovní podmínky.

Fond vzdělání

Výbor dobré vůle – Nadace Olgy Havlové | Servisní středisko | IČO: 21 894 11 | IČDI: 4800 110 010 | vdv@vdv.cz
 Korespondenční adresa: Výbor dobré vůle – Nadace Olgy Havlové, s.r.o. Nax 240 111 71, Příloha 1

IV. S příspěvím Výboru dobré vůle chci studovat:

Název školy	
Adresa	
Délka studia a rok jeho ukončení	

V. Žádám o měsíční stipendium ve výši Kč, které hodlám použít na následující výdaje:

Výdaj	Kč
školné/měsíc	
ubytování	
doprava	
stravování	
učební pomůcky	
kapesné	
jiný výdaj (uvedte jaký)	
Celkem	

Přiložte, prosím, potvrzení o výši školného a o výši úhrady za ubytování (**příloha č. 4**)

VI. V případě, že jste osobou se zdravotním postižením, nepamenejte přiložit lékařskou zprávu nebo její kopii, která není starší než dva měsíce (**příloha č. 5**).

VII. Pro účel této přihlášky jsem stipendium, příspěvek nebo jejich příslib z jiných zdrojů:

A - neobdržel

B - obdržel ve výši Kč měsíčně od _____

C - obdržel jeho příslib ve výši Kč měsíčně od _____

VIII. Přiložte vlastní životopis a podepište jej (**příloha č. 6**)

Prohlašuji, že všechny údaje, které uvádím v této přihlášce, jsou pravdivé.

V _____ dne _____

_____ vlastnoruční podpis uchazeče

_____ vlastnoruční podpis zákonného zástupce u nezletilých uchazečů

Před odesláním poštou na adresu Výboru dobré vůle – Nadace Olgy Havlové, zkontrolujte, prosím, zda jste vyplnil/a všechny kolonky žádosti a přiložil/a požadované přílohy č. 1 - 6.

Posláním **Výboru dobré vůle – Nadace Olgy Havlové** je pomáhat lidem, kteří se pro svůj nepříznivý zdravotní a sociální stav těžko včleňují do společnosti a nemohou se bez pomoci druhých sami o sebe postarat. Svým působením se nadace snaží o rozvoj duchovních hodnot, vzdělání, ochranu lidských práv a všeobecně uznávaných humanitárních hodnot.

Skupina ČSOB je vedoucím hráčem v sektoru finančních služeb na českém trhu. Hlavním cílem Skupiny ČSOB je budovat pevné, dlouhodobé partnerství s každým klientem. Tímto způsobem přináší klientům celoživotní poradenství pro osobní i rodinné finance, pro financování malých a středních firem a také pro korporátní financování. Zároveň však víme, že všichni nemají rovné šance. Proto dlouhodobě podporujeme Fond vzdělání, který pomáhá vyrovnávat startovní podmínky.

